

ŞERHA TESEWİFÎ YA QESÎDEYA “BANGÊ WEYS” A KERBELAYÎ

Veysel BAŞÇI

veyselbasci77@gmail.com ORCID: 0000-0003-1525-0355

Yakup AYKAÇ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin-Türkiye.
e-mail: yakupaykac@artuklu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2602-484X

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 06/05/2022, **Accepted / Kabul Tarihi:** 24/08/2022

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1113022>

ŞERHA TESEWIFÎ YA QESÎDEYA "BANGÊ WEYS" A KERBELAYÎ

KURTE

Wisa tê bawerkirin ji nifşa tabî'în Weys el-Qerenî bi rêya xewn û rêyên menewî ji aliyê Hz. Pêxember ve hatiye îrşadkirin. Ji ber vê baweriyê, di rêya tesewifê de kesekî bêyî ku murşîdekî bi-bîne, bi rêya xewn yan jî bi rêyên menewî întisabê wî murşîdî bike hingê jê re *Uweysi*, ji wê rêya girêdana tesewifî re jî *Uweysîti* hatiye gotin. Gelek şêxên navdar di dîroka tesewifê de bi navê Uweysî hatine naskirin. Yek ji van şêxên ku bi nasnavê Uweysî hatiye naskirin, avakerê terîqeta Neqşîbendî, Şêx Muhemed Behaeddînê Şahê Neqşîbend e. Wî întisabê rûhaniyeta Şêx 'Evdilxaliqê Xûcdewanî kiriye û navlêka Uweysî girtiye ku di terîqeta Neqşîbendî de ev nasnav gelek giring e. Ji berê ve gelek şairên ehlê tesewifê di qesîde û medhiyeyên xwe de bi unwana Uweysî pesnê Şahê Neqşîbend daye. Yek ji wan şairan jî Şêx Muhemedê Axtepî ye ku bêtir bi mexlesa xwe ya Kerbelayî hatiye nasîn. Kerbelayî ji malbata Axtepiyan e û wek tê zanîn ew malbat di sedsala XIX-an de daye pey rêka Mewlana Xalidê Şarezorî û di nav terîqeta Neqşî-Xalidî de cih girtiye. Qesîdeya Kerbelayî ya bi redîfa "Bange Weys" hatiye nivîsîn ji hivdeh beytan pêk hatiye û dikare bê gotin ew yek ji wan qesîdeyên giring e ku kûrahiya şair di edebiyata tesewufî de nîşan dide. Şair di vê qesîdeya xwe ya farisî de redîfa "Bange Weys" wek metafor û mecazeke guhêrbar bi kar aniyê. "Bangê Weys" di wateya peyama û mîsyona Weys de ye ku şair ev metafor carna bi wateya heqîqî di şûna Weys el-Qerenî de xebitandiyê û carna jî bi behskirina sifet û taybetiyên Şahê Neqşîbend îşaretî peyama wî ya gerdûnî kiriye. Şair ev metafor di çarçoveya edebiyata tesewufî de bi alîkariya îstîfare, mecaz û kînayeyan di gelek wateyan de bi kar aniyê. Me di vê nivîsarê de hewl da ku qesîdeya navborî digel taybetiyên wê yên edebî, li dor tesewifê şirove û rave bikin.

Peyvên Sereke: Tesewif, Weys el-Qerenî, Qesîde, Bangê Weys, Şêx Muhemed Kerbelayî.

SUFISTIC EXPOUND OF KARBALAI'S "BANGE WEYS" QASIDAH

ABSTRACT

The Yemeni zahid Uweys al-Qarani, a descendant of the tabî'în, is believed to be guided by the Prophet through dreams or other spiritual ways. On this sufistic belief, in spite of not directly related to any master or guardian, the person who connects to that master or guardian through dreams and spiritual ways is called *Uweysi*, and the method of connecting to sufism in this way is called *Uweysism*. Many well-known sheikhs in the history of sufism are known as Uweys. One of these sheikhs, named or known by his Uweys, is Shah-i Naqshband, the founder of the Naqshbandiyya Sect. The Uweysî identity of Shah-i Naqshband, who got the name of Uweysî by following the spirituality of Khace Abdulkhaliq Ghujduwanî, has an important place in the Naqshbandiyya Sect. The Uweysî identity of Shah-i Nakshiband, who got the name of Uweysî by following the spirituality of Khace Abdulkhaliq Ghujduwanî, has an important place in the Naqshbandiyya sect. Throughout history, many sufi poets went through, mentioned Shah-i Naqshband with the title of Uweysî in his praises or qasidah and emphasizing this feature of him. One of these sufi poets is Sheikh Muhemed Karbalayî from the 19th century, one of the sufi poets of the Akhtep school, which was an important Nakshi-Khalidi school in the 19th century. Karbalayî's eulogy of seventeen couplets, in which he voiced his qasidah-ghazal with the redif of 'Bange Weys'; is one of the important eulogies reflecting the poet's depth in sufism and sufi literature. In this eulogy written in Persian, the poet used *Bangê Weys* (the message of Weys) as a metaphor and a variable metaphor. He sometimes identified this metaphor with Bangê Weys radif, which means the message and mission of Weys, with Weysel al-Qarani in a real sense, and sometimes he worked by mentioning his attributes and characteristics together with the universal messages of Shah-i Naqshband emphasizing the absolute divine essence. The poet dealt with this metaphor, by using of methods such as metaphor, imagery or allusion, within the framework of the rich literature of sufi literature. In this study, Karbalayî's eulogy has been annotated based on mystical methods and interpretations, together with its literary features.

Keywords: Sufism, Uweys al-Qarani, Qasidah, Bang-i Weys, Sheikh Muhammed Karbalayî.

DESTPÊK

Di çavkaniyên sereke yên tesewif, menaqibname û silsileyên terîqetan de navê Weys el-Qerenî (kd. 37/657) wek sofiyekî di mertebeya welayetê de derbas dibe. Wî li Yemenê dinê Îslamê qebûl kiriye û xwestiye ku Hz. Pêxember bibîne. Lewma berê xwe daye Medîneyê lê li wir bêyî ku hev bibînin cardin vegeyriyaye welatê xwe. Piştî re rêyên menewî têkiliya wî bi Hz. Pêxember re dewam kiriye. Bo nimûne piştî vegeyriyê wî, Hz. Pêxember jê re xirqeya xwe şandiye û ji qasid re dirûvê wî teswîr kiriye û gotiye ku “Bedena wî bipirç e, di nav kefa destê wî yê rastê de bi qasî diravekê xaleke spî heye”.¹ Ew teswîr û rîwayet wek delîl hatiye qebûl kirin ku di navbera Resûlê Ekrem û Weys el-Qerenî de hevdişîneke rûhanî û menewî pêk hatiye. Lewma jî Weys el-Qerenî, ji ber têkiliya xwe ya menewî ya bi Pêxember re û bi jiyana xwe ya zahidane, ji aliyê ehlê tesewifê ve wek kesayetekî serek, welî û dostê Xwedê hatiye qebûl kirin. Herçiqas Weys el-Qerenî rû bi rû Resûlê Ekrem nedîtibe jî lê bi rêya menewî jê feyz girtiye, lewma jî li gelek terîqetan di sedsalên paşî de ji bo wî kesî “Uweysî” hatiye gotin ku bêyî şêx û murşîdê xwe bibîne bi rêya xewn yan jî bi rêyên menewî û rûhanî jê feyz girtiye û yan jî perwerdeya terîqetê dîtiye. Bi vî rengî di tesewifê de ew rêya ku jê xêr û nesibê xwe girtinê re jî “Uweysîti” hatiye gotin. Di çavkaniyên tesewifî de derbarê vê yekê de gelek têgeh çêbûne ku *Uweysî*, *Uweysîti*, *Uweysîyan*, *Uweysî-meşreb* û *Uweysî-pîşe* hin ji wan in. Uweysî yan jî Uweysîti ne têgeheke wisa ye ku mensûbiyeta terîqetekê bi navê damezrînerê xwe îfade dibe wekî Suhwerdî, Qadirî û Neqşîbendî. Çunkî di serdema Weys el-Qerenî de tu terîqetek peyda nebûbû, heta mirov dikare bibêje tesewif jî bi hebûna xwe ya tê zanîn hêj çênebûbû. Ji ber vê yekê, di kevneşopîya tesewifê de, têgeha Uweysî(tî) di esasê xwe de ji bo îrfana kesayetî û ronakbûneke tesewifî hatiye gotin. Bi gotineke din, Uweysî ji bo wan kesan wisa hatiye hizirkirin ku nikarin di nav terîqetan de bi awayekî normal tevbigerin û ji bo xwe cihê tevgerê peyda bikin. Herweha Uweysîti wisa hatiye hizirkirin. Bo nimûne hin sofiyên di tesewifê de kûrbûyî diyar kirine ku wan rasterast ji hêla Resûlê Ekrem (esw.), pêxemberekî mezin, Xizir (es.) yan jî bi rûhaniyeta welî yan jî dostekî Xwedê ve hatine îrşadkirin û vê yekê jî di nav terîqetan de ji bo wan cihê meşrûiyetê çêkiriye.² Eger em li dor vê pênaseyê li dîroka tesewifê binêrin wê demê em ê bibînin ku gelek sofi, pîr û şêx bi unwana Uweysîtiyê deng dane dinê. Bi rastî jî Molla Camî (kd. 898/1492) di berhema xwe *Nefehatu'l-Üns* de ji bo sofiyên Uweysî gotiye ku “gelek ji şêxên terîqetan di seyrê sulûka xwe de rastî wî meqamî hatine”.³ Li gor vê kevneşopiyê, mutesewifê ewil ê Uweysî yê ku tê zanîn Îbrahîm Edhem (kd. 161/778) e. Li gor *Risaletu'l-Quşeyriyye* Îbrahîm Edhem, navê Îsmê E'zem fêr bûye û gava bi vî navî dua kiriye hingê Xizir (es.) dîtiye û ji menewiyeta wî para xwe girtiye.⁴ Ji bilî Îbrahîm Edhem, sofiyên wek Şêx Ebu'l-Qasim Hesen Xireqî (kd. 425/1033), Ebu Se'îd Ebu'l-Xeyr (kd. 440/1049), Ebu'l-Qasim Curcanî (kd. 469/1076), Şêx Necmedînê Kubra (kd. 618/1221) û Ferîdud-dînê 'Ettar (kd. 618/1221) jî wek Uweysî hatine qebûl kirin. Herweha derbarê Mensûrê Hellac (kd. 309/922), Muhyeddînê 'Erebî (kd. 638/1240) û Beyazîdê Bestamî (kd. 234/848) de hin rîwayet û menqîbe hatine gotin ku ew jî Uweysî ne.⁵ Şahê Neqşîbend Şêx Muhemed Behaeddînê Buxarî (kd. 791/1389) jî Uweysî ye ku wî di sedsala XIV-an de terîqeta Neqşîbendî ji nû ve ava kiriye. Herçiqas Şahê Neqşîbend bi wasîteya Baba Semmasî (kd. 736/1336) û Emîr Kulal (kd. 772/1370) ketibe nav silsîleya Xwaceganê jî lê wî ji rûhaniyeta Şêx 'Evdilxaliqê Xucdevanî (kd. 575/1179) û Hakîm et-Tirmizî (kd. 320/932) feyza menewî girtiye û lewma jê re *Uweysî* hatiye gotin.⁶ Bi rastî jî Şahê Neqşîbend, berevajiyê murşîdê xwe Emîr Kulal, zîkrê xefî (zîkrê ku bi dengêkî nizm tê kirin) tercîh kiriye ku vê yekê jî ev îdîa piştrast dibe. Herweha Şahê Neqşîbend piştî xwe daye ser esasên 'Evdilxaliqê Xucdevanî û li dor van esasan Uweysîti şirove kiriye û di terîqeta xwe de jî rabite daniye ku wê jî xwe dispart Uweysîtiyê.⁷ Çawa ku tê zanîn roja îro di nav Neqşîbendiyan de nemaze di nav Xalidiyan de rabite heye û gelek giringî jî pê didin.⁸

1 Ferîduddîn 'Ettar, *Tezkîretu'l-Evliya*, (Nicholson – Kazvinî Amd. Tehran: İntişaratê Menuçehrî, 1375/1996), 20; Şehabeddîn b. Bahaidîn b. Sübhani Kazanî Mercânî, Nazuretü'l-hak fi farziyyeti'l-işâ ve in lem yeğibi'ş-şafak (İstanbul-Amman: Darü'l-Hikme-Darü'l-Feth, 2012), 189.

2 Ahmet Yaşar Ocak, *Süfîlik Geleneğinin Efsanevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*, (İstanbul: Dergâh, 2020), 94.

3 Abdurrahman Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliya Menkıbeleri*, (Abdulkadir Akçiçek Amd. İstanbul: Huzur, 2014), 49.

4 Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, (Muahmmmed Coşkun wer. İstanbul: İlk Harf, 2013), 36.

5 Ocak, *Süfîlik Geleneğinin Efsanevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*, 108-109.

6 Hamid Algar, *Nakşibendilik*, (Cüneyd Köksal û yên din, wer. İstanbul: İnsan, 2012), 127.

7 Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı Görüşleri Tarikatı*, (İstanbul: İnsan, 2015). 315.

8 Ocak, *Süfîlik Geleneğinin Efsanevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*, 109.

Uweysîbûna Şahê Neqşîbend di tevahiya dîrokê de, di nav meqamat û menaqibnameyên Neqşîbendiyan de hatiye vegêran. Çawa ev rewş di çavkaniyên Neqşîbendî yên fars, ereb, tirk û neteweyên din de hatiye diyarkirin, wisa jî di nav kurdên Neqşîbendî de ev mijar di çavkaniyên curbicur de hatiye destnîşankirin û giringî pê hatiye dayîn. Wek mînak, yek ji şêx û mezinên dergaha Nehrî, Şêx ‘Ubeydullahê Nehrî (kd. 1299/1883) di berhema xwe *Tuhfetu ‘l-Ehbab* de derbarê Uweysîtiya Şahê Neqşîbend de gotiye:

با مقام و خوش کلام و فالحی	این حکایت گفته شد از صالحی
داشتی جهد و ریاضات عظیم	اول حالات آن شاه کریم
فیض می جست از صفای خدمتش	گاه گاه این معتقد از صحبتش
وقت سرما و بغایت سرد بود	اتفاقاً خود زمستان فصل بود
کلبه این بنده زار و نزار	در سحرگاهی رسید آن شهریار
ز انقطاع و از تجرد جستش	داشت آثار ریاضت بر تنش
نسبتی دارم به آن ویس قرن	گفت مدت هشت سال آمد که من
این دم از وصفش در آوردم بیرون	سیر در وصفش نمودم تا کنون

Ji salihêkî zarşirîn, xweşbext û xwedî meqam hatiye rîwayetkîrin ku

Ewil ew Şah(ê Neqşîbend) gelek cehd û xebat kir û kete riyazetê,

Wî salihî jî car caran beşdarî suhbet û xizmeta wî dibû ku jê feyz digirt,

Bi tesadufî, rojeke ji rojên zivistanê bû û, sîrr û seqemeke zêde hebû,

Wî şahê mezin, di serê sibehê hate malkoka wî salihê xwedî teqwa,

Şopên riyazet û tecerrudê di bedena wî de dixuya û ser de jî nefsa xwe kor kiribû

Wê demê got ku ev heşt sal in təkiliya min bi Weys el-Qerenî re heye

Heta niha li dor wesfên wî çûm û hatim, lê niha hew dikarim behsa wesfên wî bikim.⁹

Bi heman rengî yek ji şaxên Neqşî-Xalidiyan ji tekya û dergaha Axtepiyan, Şêx Evdirehmanê Axtepî (kd. 1328/1910) di berhemên xwe de hin caran îşaretî Weys el-Qerenî û Uweysîti kiriye ku yek ji wan weha ye:

Bax û bostanê buharê tək me bû Beytu ‘l-Hezen

Xulxul û awazê ‘işqê çû heta Şam û Yemen

Çûm hilak ez firqetê feryadê min Weys el-Qeren

Xemzeê çeşmê di şehla can deranî ez beden

El-eman sed el-eman ey şahê ewrengê cemal¹⁰

Alim, mutesewîf, edîb û şairên kurdan gelek giringî dane meseleya Weys el-Qerenî û Uweysîti. Em bi hêsanî dikarin bibêjin yek ji wan jî Şêx Muhemed Axtepî ye ku bi mexlesa xwe ya Kerbelayî bêtir derketiye pêş. Mijara vê gotarê jî qesîdeya Bangê Weys a Kerbelayî ye ku bi temami jî hivdeh beytên farisî pêk hatiye û ji aliyê naverokê ve şî‘reke tesewîfî ye. Wî di vê şî‘ra xwe de redîfa “Bangê Weys” wek remzeke tesewîfî nîşan daye ku ji vê yekê miraza şair, hem Weys el-Qerenî hem jî Şahê Neqşîbend Şêx Muhemed Behaiddîne Buxarî ye.

⁹ Şêx Ubeydullah Nehrî. *Mesnewîyê Sanî Tuhfetu ‘l-Ehbab*, (Seyyîd İslam Duago Amd. Urmiye: İntişaratê Huseynî, 1379/1997), 57-58.

¹⁰ Şêx Evdirehmanê Axtepî *Dîwana Rûhî*, (Osman Akdag û Kerem Soylu Amd). Stenbol: Weşanên Enstîtuya Stenbolê, 2002), 43.

Di vê nivîsarê de em ê li gor nêrîna tesewîfî ya şair li ser vê qesîdeyê rawestî û şerh bikin. Armanca me di vê xebatê de ji aliyê tesewîfî û edebî ve ronîkirina qesîdeyê ye ku bi xêra vê nivîsarê cara ewil şerha qesîdeyê Kerbelayî dê bikeve biwarê lîteratura akademîk a edebiyata kurdî ya klasîk û edebiyata kurdî ya tesewîfî.

1. KURTEJIYANA ŞÊX MUHEMED AXTEPÎ Û BERHEMÊN WÎ

Şêx Muhemed Axtepî kurê Şêx Evdîrehmanê Axtepî û neviyê Şêx Hesênê Nûranî (kd. 1863) ye ku bi eslê xwe ji Hekkariyê ne. Malbata Şêx Hesên ji ber rûdanên wê demê koçî herêma Xerzan kiriye. Şêx Hesên li gundê Koxê ya Hawêlê hatiye dinê ku nêzîkî ziyareta Weys el-Qerenî ye. Li cem alimên navdar ên wekî Mela Xelîlê Sêrtî (kd. 1843) û Şêx Salihê Sîpkî (kd. 1852) perwerdeya dînî û tesewîfî girtiye û piştê jî bûye xelîfeyê Şêx Salihê Sîpkî. Dûre bi talimata murşîdê xwe, di salên 1850yan de Şêx Hesênê Nûranî çûye gundê Axtepeyê bi cih bûye û li wir medrese û tekya ava kiriye.¹¹ Piştî wefata Şêx Hesênê Nûranî, kurê wî Şêx Evdîrehman bûye postnişînê wî. Di serdema Şêx Evdîrehman de tekya û medreseya Axtepe gelek pêşve çûye; bi sedan feqî û şagirt li wir xwendine û îcaze girtine. Dîsa di wê serdemê de Axtepe bûye çavkaniya ilm, tesewîf û edebiyatê.¹²

Şêx Muhemed Axtepî yek ji sê kurên Şêx Evdîrehmanê Axtepî ye ku di sala 1885an de li gundê Axtepeyê hatiye dinê. Herçiqas di çavkaniyan de navê wî wek *Şêx Muhemed Kerbelayî* hatibe nivîsîn jî li gor me *Kerbelayî* tenê mexlesa şair e û navê wî jî Şêx Muhemed Bedreddîn e. Bo nimûne di ferhenga xwe *Mîrsadu'l-Etfal/Şahrahê Kudekan* de navê xwe Bedreddîn, weha wek mexles bi kar aniye:

Îlahî Bedriyê bê tab û taqet

Nekî bê yar der dunya û axret¹³

Şêx Muhemed, perwerdeya xwe di medreseya Axtepeyê li cem bavê xwe dîtiye û temam kiriye. Di zimanên erebî û farisî de gelek pêş ketiye. Piştî wefatên bavê xwe Şêx Evdîrehman (kd. 1907) û apê xwe Şêx Muhemed Can (kd. 1909), Kerbelayî bûye ser-muderrîsê medreseyê û heta 1925an ew domandiye. Lê bi serhildana Şêx Seîd re medrese hatiye girtin, heryek ji malbata Axtepiyan jî bi cihê ve hatiye nefkîrin. Di wê serdemê de Kerbelayî ewilî dibin bajarê Uşakê û ji wir jî tînin li bajarê Edeneyê îskan dikin. Piştî du salan, anku di sala 1927an de cezaya nefîbûna wan bi awayekî betal dibe û vedigerin welatê xwe. Piştî vegeerê heryek ji vê malbatê di gundekî de bi cih dibe. Kerbelayî jî li gundê Çûliyê bi cih dibe ku tevahiya gund murîd û sofîyên mala şêxê Axtepe bûne. Kerbelayî di parvekirina mal û mîrata malbatê de tenê para xwe ya kitêban distîne û hemû tiştên din ji xwişk û birayên xwe re dihêle. Herweha tu carî nazewice. Ew li gundê Çûliyê di xaniyekî yek-çavî de dimîne ku tenê kulekeke biçûk li ser banê wî xaniyê hebûye. Kerbelayî di vê odeya xwe de heta dawîya jiyana xwe bi tena serê xwe dimîne û hertim bi xwendin û ilmê re mijûl dibe¹⁴. Di sala 1355/1936an de li wî gundî koça xwe ya dawî dîke. Birayê wî Şêx Eskerî li ser wefata Kerbelayî mersiye nivîsiye ku tê de dîroka wefata birayê xwe weha destnîşan kiriye:

Di nêva sî û yekê mard û yekê nîsanê şeva cum'ê

Di sala yek hezar û sê sed û pêncî yû pêncê hem

Ji vê dunya fena rihlet kirî bezma beqayê heq

Di pê wî re birînê 'Eskerî jî mane bê merhem¹⁵

11 M. Şefîk Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, c.I-II, (İstanbul: Kent, 2004), 250-251.

12 Murat Özeydî, *Şeyh Abdurrahman Aktepe, Hayatı Eserleri Görüşleri*, (Diyarbakir: Cihan, 2009), 67-73.

13 Ramazan Perteve, "Mîrsadu'l-Etfal (Şahrahê Kudekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî (Vekolîn û Tekst)", (Teza Lîsansa Bilind. Zanîngeha Mardin Artuklu, 2012), 127.

14 Perteve, "Mîrsadu'l-Etfal (Şahrahê Kudekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî", 34-35.

15 Şêx Eskerî. *Keşkol*, (Zeynelabidîn Zinar Tîpguhêzî. Stenbol: Doz, 2009), 56; Li gor vê mersiyyeyê wefata Kerbelayî 1355ê hicrî ye ku di miladî de beramberî 1936an tê. Lê di hemû çavkaniyên ku behsa Kerbelayî kirine ev tarîx wek 1939 nişan dane ku xeletîyeke mezin e.

Çawa ku me berê jî diyar kir, Kerbelayî di medreseya Axtepî de li ber destê Şêx Evdirehman Axtepî tedişîta ilmî û dînî digire, di bin nezera bavê xwe de perwerdeya tesewîfî dibîne, seyr û sulûka xwe temam dike û dibe xelîfeyê wî. Lewma ji aliyê sîlsîleyê ve em dikarin murşîdên wî weha rêz bikin: Şêx Evdirehmanê Axtepî, Şêx Hesênî Nûranî (kd. 1863), Şêx Salihê Sipkî (kd. 1852), Şêx Xalidê Cizîrî (kd. 1839) û Mewlana Xalidê Şarezorî (kd. 1827).

Li gor rîwayetên malbata Axtepî û gundiyan xelkê Çûlî, Kerbelayî piştî vegera nefîkirinê di xaniyê xwe yê yek-çavî de her çî dinivîse piştîre dişewitîne. Tenê du berhem li dû wî mane ku yek ji wan bi navê *Mîrsadu ‘l-Etfal* (Şahrahê Kûdekan) (1331/1912) ferhengeke kurdî-farisî ye û ya din jî *Dîwana wî ye*. Perteve, di xebata xwe de tarîxa nivîsandina *Dîwana Kerbelayî* wek 1914 diyar kiribe jî bi dîtina me ev tarîx ne durust e.¹⁶ Ji ber ku Kerbelayî heta 1925an li medreseyê dersdarî kiriye û di sala 1927an de, piştî vegera xwe heta dawiya emrê xwe hertim bi kaxez û qelemê re mijûl bûye. Lewma ne mumkin e ku dîwana xwe 25 salan berî wefata xwe temam kiribe.

2. DANASÎNA QESÎDEYA BANGÊ WEYS Û RÊBAZA ŞERHÊ

Ev qesîdeya Kerbelayî bi hemserwaya *bangê Weys* hatiye nivîsîn ku ji hivdeh beytan pêk hatiye. Qesîde bi behra remel, li ser wezna *fa‘ilatun fa‘ilatun fa‘ilatun fa‘ilun* hatiye gotin ku zimanê wê bi farisî ye. Şair di vê qesîdeya xwe de hemserwaya bangê Weys wek remzeke tesewîfî nîşan daye ku ji vê yekê qesda şair hem Weys el-Qerenî ye û hem jî Şahê Neqşîbend Şêx Muhemed Behaûdînê Buxarî ye. Çunkî di lîteratura tesewîfî de navlêka Uweysî ji bo gelek şêx, arif û ehlê tesewîfî hatiye gotin û herweha Weys el-Qerenî di sîlsîleyên terîqetên wek Wefâî, Çîştî, Rufa‘î, Qadirî û yên din de mîna serekaniyê hatiye dîtin û wek qutub hatiye qebûl kirin. Bi heman rengî di terîqeta Neqşîbendî de jî Uweysî ji bo Şahê Neqşîbendî hatiye gotin. Ji lew re di vê qesîdeyê de ji metafora bangê Weys, mebesta şair digel peyama Şahê Neqşîbendî û Neqşîbendîyan, tesewîfî û ‘îrfan e. Li seranserî qesîdeyê tê dîtin ku şair vê peyamê ji bo ku întisaba terîqeta Neqşîbendî bi Weys el-Qerenî re nîşan bide, gelek caran ji qisseyên pêxemberan û rûdanên ji jiyana Weys el-Qerenî bi rêya îradê mesel û îrsalê mesel sûd wergirtiye. Herweha têgehên mînanî bang, deng, gazîkirin di temamê qesîdeyê de wekî hêmayên muzîkê cih girtine ku şair bal kêşaye van terminolojiyan muzîkê jî.

Di vê nivîsarê de em ê şerha qesîdeya Kerbelayî bikin ku armanca me bi ravekirina beytan re şirovekirina şî‘rê ye. Ji ber vê sedemê, şirovekirina qesîdeyê dê zêdetir li ser vê pirsê be ka “şair çî dibêje”. Herçiqas hin caran me pirsê “çawa dibêje” kiribe jî, mebest û mijara vê gotarê ne nîrxandina bedewiya uslûb û vegotinê ye û ne jî rexnekirin e, lêbelê ew e ku xwîner hêsantir îfadeyên nepen têbigihîje û hin cihên edebî jê re ‘eyan bibe. Ji ber van sedeman di metodolojiya şerha vê qesîdeyê de beriya her tiştî me her beyteke vê qesîdeyê bi halê xwe yê resen nivîsî û dûre jî bi latînî xwendina wan dan. Seba ku tevlihevî nebe me ji bo her beytekê ferhengokek amade kir û peyvên muşkil bi wateyên wan rave kir. Piştî her beytek bi pexşankî anku di halê nesrê de wek risteyek da û dû wê re şerha beytê kir ku di wê qismê de bi hûrgilî cihên nepen eşkere kir. Me di qisma şerhê de hin caran ji edebiyata klasîk a farisî û kurdî di çarçoveya navbermetnî de mînakên tîkildar dan. Herî dawî jî li dor zanista belaxetê, hunerên edebî yên her beytê tesbît kirin. Di şerha qesîdeyê de hin berhemên ku ji wan sûd hatiye wergirtin ev in: *Şaxnebatê Hafîz* (1382), *Tasavvufî Şîir Şerhleri* (2015), *Gazel Şerhleri* (2016) û *Metin Şerhine Giriş* (2018). Herweha di amadekirina ferhenga vê qesîdeyê de me ji van kitêban sûd wergirt: *Luxetnameyê Dehxuda* (1372), *Burhan-ı Kat’î* (2009), *Ferhengnameyê Kînayê* (1382), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (2014), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2012), *Ferhengê Danişgahê Kurdistan Farisî-Kurdî* (1385), *Ferhenga Gulî* (2002), *Ferhenga Îzolî* (2013).

16 Bnr. Perteve, “Mîrsadu‘l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî”, 39.

3. ŞERHA QESÎDEYÊ

Beyt 1:

شرح خواب و جور اخوان نوای بانگ ویس
شرحه سازد سینه را گلبانگ نای بانگ ویس

Şerhê xwab û cewrê îxwanê newayê bangê Weys

Şerhe sazed sîne ra gulbangê nayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Şerh: Ravekirin, şirove, tefsîr. **Xwab:** Xew. **Cewr:** Azar, eziyet, cefa, eş, tadeyî. **Îxwan:** Bira; hogir, dost, hevalên sadiq. **Newa:** Deng, sewt, awaz, stran, kilam. **Bang:** Gazîkirin, peyama, banglêkirin, xeber û agahî dayîn. **Weys:** Weys el-Qerenî, Uweys el-Qerenî yan jî Uweysê Qerenî. **Bangê Weys:** Bang û gazîkirina Weys el-Qerenî; peyama Uweysîtiyê; bi mecazî deng û peyama Weys el-Qerenî û peyama Şahê Neqşîbend e ku jê ra Uweysî hatiye gotin. **Şerhe sazed:** Parçekirin, kerkerîkirin, qelaştin, qetqetîkirin. **Gulbang:** Dengê gulê, banga gulê; îlahî û qesîdeyên ku bi awayekî melodîk tên xwendin, bi giştî di kevneşopiya 'Elewî û Bektaşîyan de tê dîtin. **Nay:** Ney, qamûş.

Werger: Bangê Weys cewra birayan û şiroveya xewnan e, wekî gulbangekê ye ku sîngan parçe parçe dike.

Şerha Beytê: Ji ber ku bingeha vê qesîdeyê Weys el-Qerenî ye, lazim e ku em derbarê wî de hinek agahî bidin. Navê wî yê tam Ebû 'Emr Uweys b. Amir b. Cez' b. Malîk el-Qerenî ye. Lê bi awayekî kurt jê re Uweys el-Qerenî, Weys el-Qerenî, Uweysê Qerenî yan jî Hekîmê Yemenî hatiye gotin ku di eslê xwe de ji welatê Yemenê ye. Li gor hin rîwayetan Weys el-Qerenî, zahidekî Xwedê bû ku diçû ber deve û hêştiran, dendikên xurmeyan berhev dikir û bi firotina wan debara xwe dikir. Lêbelê xûy û xisleta wî ya ku derketîbû pêş dûrbûna ji mirovan bû ku gelek caran bi tena serê xwe ve dijiya. Di sala 37/657an de li şerê Siffînê alîkariya Hz. Elî kiribû û bi destê leşkerên Muawiye şehîd ketibû.¹⁷ Derbarê Weys el-Qerenî de hin rîwayet hene ku gelek berbelav in. Yek ji wan jî di navbera wî û dayîka wî de derbas dibe ku bi kurtî weha ye: Rojekê Weys el-Qerenî ji dayîka xwe destûr dixwaze ji bo ku biçê Hz. Pêxember (esw.) ziyaret bike, lê destê wî jî ji dêya wî ya pîr nebûye. Lewma ji bo demeke kurt ji Yemenê ber bi Medîneyê ve bi rê ketiye lê roja ku gihîştîye mala Hz. Pêxember, ew roj li malê nebûye, bi neçarî vegeriya welatê xwe. Piştî Hz. Pêxember jî vê meseleyê haydar bûye û jê re xirqeya xwe wek diyarî bi rê kiriye. Li gor rîwayetan Hz. Pêxember derbarê Weys el-Qerenî de gelek hedîs gotine ku yek ji wan hedîsan weha ye: *Bêguman bêhna buhiştê û bayekî lahûtî ji aliyê Yemenê tê!*¹⁸

Di hemû terîqetên tesewîfî de ji aliyê ehlê terîqetan ve ji ber jîyan û tevgerên xwe, Weys el-Qerenî wek "qutub û 'ebdal" hatiye qebûlîkirin. Derbarê wî de hatiye gotin ku wî feyza xwe bi awayekî menewî ji Resûlê Ekrem girtiye. Ji ber van sedeman, piştî li ber navê wî leqeba "Uweysî" peyda bûye. Di tesewufê de ji wî salîkê ku Resûlê Ekrem, Weysê Qerenî yan jî şêxekî nedîtibe lê bi awayekî menewî (bi rêya xewnan jî bi rêyeke din) perwerdeya xwe ji wan yekî girtibe, herweha seyr û sulûka xwe di bin nezer û çavdêriya yek ji wan kesan de temam kiribe hingê ji wî salîkî re *Uweysî* hatiye gotin.¹⁹ Em dikarin bibêjin ku bi he-man rengî war û welatê kurdan bi sedan salan e ku ji terîqetan re navendî kiriye û ji bo wan bûye wek hêlîn. Lewma jî di dîroka tesewufê de jî gelek pîr û şêxên kurd hene ku pêşengî ji terîqetên tesewîfî re kirine û bi navlêka Uweysî hatine naskirin. Ji bo ku bibe mînak em dikarin tenê navê Şêx Ehmed el-Uweysî el-Wanî bidin. Piştî van zanyariyên kurt em hêvî dikin ku şirovekirin û têgihîştina beytan zelaltir bibe.

Şair di beyta ewil de bangê Weys, wekî şirovekirina xewnan a Yûsuf pêxember dîtiye. Taybetiya Yûsuf pêxember di Qur`ana Pîroz de weha derbas dibe: *Herweha Xwedayê te dê te (ji bo pêxemberiyê) hilbijêre, dê ravekirina xewnan hînî te bike û wekî ku hê berê qenciye xwe li ser kalên te Îbrahîm û Îshaq temam kirî,*

17 M. R. Yektayî, *Uweys el-Qerenî*, (Qum: Defterê Teblîxatê Îslamî, 1377/1998), 16-21.

18 Yektayî, *Uweys el-Qerenî*, 32.

19 Ocak, *Sûfilik Geleneğinin Efsanevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*, 93.

*dê nîmetê xwe li ser te û li ser kinêsa (zuriyeta) Yaqûb jî tamam bike. Bêguman Xwedayê te zana ye, karbineciha e.*²⁰ Çawa di Qur`anê de jî hatiye diyarkirin, bi rastî jî şirovekirina xewnan di jiyana Yûsuf pêxember de hertim derketiye pêş. Bi heman awayî di beytê de hatiye îşaretkirin ku Yûsuf pêxember ji aliyê birayên xwe ve hatiye avêtin nav bîrê û, eziyet û tade li wî hatiye kirin. Ew jî di gelek ayetan de dîsa hatiye vegêran.²¹ Ji bilî van, metafora bangê Weys îşaretî vê ayeta Înşirahê dike ku weha ye: *Erê ma me sîngê te venekir?*²² Şair li vir îşaretî rûdana Hz. Pêxember kiriye ku wextê hêj zarok bûye Cebrail hatiye sîngê wî qelaştiye.

Ji xeynî van teşbîh û mecazan, em dibînin ku şair redîfa bangê Weys, wek peyameke gulbangê der biriyê û bi vê yekê îşaretî beyteke *Neynameya Mesnewî* ya Mewlana Celaledînê Romî kiriye:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Sîne (sîng) dixwazim, yê ku ji ber derdê cudahiyê ker kerî bûye,

*[sîne dixwazim] da ku jê re miraza gihîştinê vebêjim.*²³

Di vê beytê de îfadeya gulbangê derbas dibe ku di edebiyata kurdî ya klasîk de gelek caran beytên şairan neqîşandiye. Bo nimûne Ehmedê Xanî (kd. 1119/1707) di sala 1102/1691 an de li ser nivîşteka mizgefta xwe beyteke weha daye nivîsandinê:

Mehza eserê xeyrî nedihat ji destê Ehmed

Tewfîq nedaya wî ger padişahê Emced

Gulbang ji xeybê hat li vir kongehê tarîx

*Me 'bud îneyet kir çêbûwe ev me 'bed*²⁴

Hunerên Edebî: *Bangê Weys*, teşbîhê îstîarî ye ku di wateya "peyama Weys" de hatiye gotin. Cînas û tenasub di navbera *nay û newa*; *bang û gulbang* de heye. Dîsa tenasub di navbera *cewr û şerhe* de çêbûye. Telmîh ji ayetên jorê re heye. Îradê mesel ji qîseyaya Yûsuf pexember û beyta Mewlana re çêbûye.

Beyt 2:

غار صدیق و چه صدیق و زندان صدیق

شب پرند شب و ش عشرت سرای بانگ ویس

Ûarê siddîq û çehê siddîq û zindanê siddîq

Şeb-perendê şeb-weşê 'işret serayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Xar: Şikeft. **Siddîq:** Dost, heval, hogir. 1) Di lîteratura dîroka Îslamê de mebest ji siddîqê ewil Hz. Ebû Bekir e ku di rêya hicretê de rêwîtiya Resûlê Ekrem (esw.) kiriye. 2) Siddîqê duyem hevalê bîr û çalê ye ku ew jî Yûsuf pêxember e. 3) Siddîqê sêyem anku zindana siddîq, hevalên Yûsuf pêxember ên zindanê ne. **Çeh:** Bîr, çal, kor. **Şebperende:** Şevşevok, baçermok, perçenk; mebest jê teyrê şevê, çivîkên şevê ye. **Şeb-weş:** Wekî şevê, wekî şeva tarî, mîna tarîtiyê. **'İşret seray:** Meclisa kêf û şahiyê, civata suhbet û kêfê, civata suhbet û kêfê.

Werger: Bangê Weys hevalê şikeftê, dostê bîrê û hogirê zindanê ye ku di şeveke reş e tarî de mîna teyrê şevê ji civata kêf û şahiyê her ku diçe [ber bi esmanan ve] bilindtir dibe.

Şerha Beytê: Şair di vê beytê de metafora bangê Weys hineke din jî vekiriyê û rave kiriye. Lewma

20 Qur`ana Pîroz, 12/6.

21 Bnr. Qur`ana Pîroz, 12/1-30.

22 Qur`ana Pîroz, 94/1.

23 M. Ali Muvahhid, *Mesnevîyê Me'newî, cild I, (Tehran: Întişaratê Hermes, 1396/2017), 3.*

24 Mufid Yüksel, "Şêx Ehmedê Xanî / Şeyh Ahmed el-Hânî", (tarixa weşanê: 02.02.2020, <https://www.rudaw.net/turkish/opinion/170320181>)

dibêje ku şev, ji tarîtiyê ber bi ronahiyê ve hêdî hêdî diçe û wextê berbangê, mela banga şerîf dixwîne, wê demê ew nimêj û ta‘etên ku tên kirin, dua û lavayî û gazîkirina Xwedê, dengê zarîn û nalînê tevde bi hev re dengê îbadetê ye ku ew (dengê îbadetê) jî bangê Weys e. Ew jî di şeveke reş e tarî de bilind dibe û ber bi esmanan ve bilind dibe, wekî teyrê şevê li esmanan difire. Bi wateya mecazî ji van gotinan mebest ew e ku ew kesên ehlê ta‘et û îbadetê ne, xwedî teqwa ne û bi şev radîbin ku îbadetên xwe bikin, belê ew kes in ku ji bangê Weys xafil namînin.

Ji bilî van, di beytê de îfadeya çehê siddîq derbas dibe ku şair bi vê yekê îşaretî Hz. Ebûbekir kiriye ku wî cara ewil *zîkrê xefî* telqîn kiriye. Herçiqas di nav çavkaniyên hedîs ên muteber de cih negire jî di hin îctihadên terîqeta Neqşîbendî de bi navê *Siddîqiyye û Bekiriyye* hin rîwayet hatine kirin. Yek ji wan jî weha ye ku rojekê Hz. Pêxember (esw.) ji Mekkeyê ber bi Medîneyê hîcret dikir û, ji bo ku muşrîkan bixapîne û xwe ji wan xilas bike di şikefta Sewrê de xwe vedişêre ku hingê hevrêyê wî Hz. Ebûbekir jî digel wî ye. Ebûbekir Siddîk (re.) ditirsiya ku muşrîk di hundirê şikeftê de zirarê bidin Resûlê Xwedê.²⁵ Pêxember gava ku ev halê wî ditiye weha gotiye: Netirse Ebûbekir! Zimanê xwe bi esmanê zimanê xwe ve bizeliqîne, bi-bêje “La îlahe îlallah” û xemgîn nebe! Xwedê bi navê xwe yê *el-Xebîr* ji her tiştî haydar e û dîsa bi navê xwe yê *el-Besîr* me dibîne. Ew ji me bêtir nêzikî me ye. (Bi navê xwe yê *el-Welî* destegîrê dostên xwe ye; bi navê xwe yê *el-‘Alîm* her tiştî dizane; bi navê xwe yê *es-Semî‘* her tiştî dibihîze; bi navê xwe yê *es-Selam* digihîne selamtiyê.) Weha ferman kir, “Tu bi gotina min bike.” Hz. Ebûbekirê Siddîq (re.) jî zimanê xwe bi banê devê xwe ve dizeliqîne û yekcar kelîmeyê tewhîd zikir dike ku wê hingê tîrsa wî dişkê û neynîka dilê wî dibiriqe. Li gor vê rîwayetê bi vî şiklî Resûlê Ekrem (esw.) *zîkrê xefî* ji Hz. Ebûbekir re telqîn kiriye.²⁶ Di terîqeta Şazalî de ku yek ji tevgerên tesewufî ye û li gor rîwayeta navborî, sofîyên wê terîqetê xwe wekî Siddîqiyye îfade dikin û giringiyeke mezin didine vê meseleyê.²⁷

Eger em dîsa bîr ser beytê, di risteya duyem de peyva şeb-perende (شېپرنده), wek şeb-borende (شېبیرنده) jî dikare bê xwendin ev ji du peyvan pêk hatiye, anku ew ê ku şevê diborîne/diqelişîne. Eger bi vî rengî be, hingê wateya vê dibe “ew ê ku şevê pirtî pirtî dike, diqelişîne, ji holê radike”. Wê demê wateyeke weha derdikeve ku ji ya ewil çêtir e: “Bangê Weys a ku ji civata ‘îşretê bilind dibe, tarîtiya şevê diqelişîne.”

Hunerên Edebî: Tenasub di navbera peyvên *xar*, *çeh* û *zindanê* de heye. *‘İşret sera*, kînaye ye ji meclisa *zîkrê*. Telmîh ji qisseyên Yûsuf pêxember û Hz. Ebû Bekir re çêbûye. Tenasub, cînas û alîterasyon di navbera *şeb*, *şeb-weş* û *şebperendê* de heye. Wechê şibandina beytê reşahî ye.

Beyt 3:

بى تفـاوت سفره جود خليل الله وش
دوست با دشمن بر خوان سخاى بانگ ويس

Bî tefawut sufreyê cûdê Xelîlullah(i)weş

Dost(i) ba duşmenê ber xwanê sexayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Bî tefawut: Bê cudahî, tiştê ku ferq di navbera wan de tune; li pey hev, bê navber, li pey hev rêzbûn, rêzbûna bê valahî. **Cûd:** Kerem, îhsan, camêrî, comerdî. **Xelîlullah-weş:** Wekî Xelîlullah, mîna Îbrahîm pêxember. **Dost ba duşmen:** Dost û dijmin bi hev re, dost û dijmin digel hev; herkes. **Xwan:** Sifre. **Sexa:** Comerd, destvekirî, camêr.

Wergêr: Bangê Weys wekî sifreya Xelîlullah e ku tu carî li ser erdê dinê kêr nabe. Dost û dijmin bi hev re rûniştine li ser wê sifreyê û herkes nesîbê xwe dixwe.

Şerh: Xelîlullah navlêka Îbrahîm pêxember e ku wateya vê, dostê Xwedê ye. Di qisseyên nebiyan de hatiye vegêran ku Îbrahîm pêxember bi camêrî û comerdiya xwe deng daye û sifreya wî ewqas fireh bûye ku dost û dijmin tim bi hev re li dor wê sifreyê rûniştî bûne. Di Qur`ana Pîroz de bi rêya îşaretê behsa vê

25 Bnr. Qur`ana Pîroz, 9/40

26 Ali b. Huseyn, *Reşahât, Ayn-ül Hayat*, (Süleyman Kuku, Amd. Erzerom: Fenomen, 2010), 359.

27 Muhammed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, (Hüseyn Rahmi Yananlı, Amd. Stenbol: Kitabevi, 1992), 241.

meseleyê hatiye kirin lê ev hîkayet bêtir ji qisseyên Îsraîliyâtê hatine roja îro. Herweha di edebiyata roj-hilatê de wek metafora camêrî û comerdîyê cihê xwe girtiye. Şair jî di vê beytê de bangê Weys şibandiye sifreya Xelîlullah ku yar û neyar, dost û dijmin li dor wê peyamê dikarin bicivin, bi hev re rûnên û jê nesîbê xwe bigirin.

Hunerên Edebî: *Sifreya İbrahim*, kîneye ye ji camêrî û comerdîyê. Telmîh ji qisseyaya İbrahim pêxember re çêbûye. Tezad di navbera *dost* û *duşmen* de heye. Tenasub di navbera *cûd* û *sexa* de tê dîtin.

Beyt 4:

طور تکلیم است گویا وادی ایمن شده
دست در جیب است ایضاً با عصای بانگ ویس

Tûrê tekellîm est gûya wadiyê Eymen şodê

Dest(i) der cîb est ebyaz ba 'esayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Tûr: Navê wî çiyayê ye ku Mûsa pêxember li wir nûra tecelliyata Xwedê dîtibû. **Tekellîm:** Yê ku diaxife, qise dike, dipeyîve. Li vir îşaretî Kelîmullah anku navlêka Mûsa pêxember hatiye kirin ku li serê çiyayê Tûrê wî bi Xwedê re axifibû. **Gûya:** Goya, xwedêgiravî, kenehû, qaşo; yê ku diaxife, qise dike, xeber dide, şor dike; mebest jê Mûsa pêxember e ku li serê çiyayê Tûrê bi Xwedê re axifibû. **Eymen:** Navê wê newalê ye ku Mûsa pêxember li wê newalê, li ser çiyayê Tûrê nûra Xwedê Teala dîtibû. Di ferhengê de bi wateya pîroz û bimbarek e. **Cîb:** Berik, cêb, cêvik; paşlik, binçeng; li vir îşaretî mucîzeyaya "yedê beyza"yê dike ku Mûsa pêxember destê xwe biribû binçenga xwe paşê jî wek giloka nûrê destê xwe der anîbû. **Ebyaz:** Rengê spî. **'Esa:** Gopal, şivik.

Werger: Tu dibêjî qey bangê Weys çiyayê Tûrê ye ku li newala Eymenê diaxife, ew peyam e ku destê xwe biriyê binçenga xwe û bi destê xwe yê nûrîn gopal girtiye.

Şerh: Kerbelayî di vir de bangê Weys şibandiye Mûsa pêxember û mucîzeyên wî. Çawa ku Mûsa pêxember li çiyayê Tûrê bi Xwedê re axifibû, şair jî bi awayekî mecazî bangê Weys wekî çiyayê Tûrê nîşan daye ku ew der bûbû tecelligaha Xwedê.²⁸ Herweha wî çiyayî ji axaftina Mûsa pêxember û Xwedê re şahidî kiribû. Di dîroka pêxemberan de derbarê Mûsa pêxember de gelek mucîze hatine rîwayetkirin²⁹ ku şair jî di vê beytê de îşaretî yedê beyza û gopalê wî kiriye. Herweha bi rêya teşbîh û teswîrê bangê Weys şibandiye wan mucîzeyên Mûsa pêxember û xwestiyê ku bi vê yekê aliyê mucîzewî ya peyama Weys derxe pêş. Di edebiyata kurdî ya klasîk de jî deştaya Eymenê, çiyayê Tûrê, axaftina Mûsa pêxember bi Xwedê re û yedê beyza gelek caran ji aliyê şairan ve hatine gotin. Bo nimûne Melayê Cizîrî di beyteke xwe de weha dibêje:

Ji wadyê Eymena dilber nizam enguşteke îzhar kir

*Ku xweş enwar û berq in wê tecellabûn di Tûrê da*³⁰

Hunerên Edebî: Telmîh û îradê mesel ji mucîzeyên Mûsa pêxember re heye. Peyva *gûya*, di wateya xwedêgiravî û qaşo de ye lê di heman demê de peyivîn, axifîn û qisekirin e ku herdu wate jî di beytê de dikarin bên şirovekirin. Lewma di vê peyvê de tewriye heye.

Beyt 5.

بیت احزان است یعقوب بدان ماتم زده
نالۀ وا أسفا گو های های بانگ ویس

Beytê ehzan est Ye 'qûb be-dan matemzedê

Naleyê wa esefa-gû hayê hayê bangê Weys

28 Qur`ana Pîroz, 7/143

29 Bnr. Qur`ana Pîroz, 20/22; 27/12; 28/29-32

30 Melayê Cizîrî. *Dîwan*. (Arif Zêrevan, Trans. Stockholm: Nefel, 2004). 39

Peyvên Sereke:

Beytê ehzan: Beytu‘l-ehzen yan Beytu‘l-ehzan, xaniyê xem û derd û keserê ye ku mebest jê xaniyê Yaqûb pêxember e. Yaqûb pêxember wextê kurê xwe Yûsuf wenda kir hingê xaniyê wî bû cihê şîn û reş-girêdanê. **Be-dan:** Bi wî re, digel wî. **Matemzede:** Xwedan xem û derd, ew ê ku rastî derd û keseran hatiye. **Nale:** Feryad, fixan, zarezar, nalenal. **Wa esefa:** Îbareyeke erebî ye bi wateya heyf, mixab, esef, biberketin, ey hewar. **-gû:** Go (gotin), yê ku dibêje, ew ê ku (esefan) dibêje. **Hayê hayê:** Dengê nalîn û zarîne.

Wergêr: Bangê Weys dengê nalîn û zarîne ye ku ji mala Yaqûb bi feryad û fixanan bilind dibe.

Şerh: Yaqûb pêxember gava kurê xwe Yûsuf pêxember wenda kir, hingê mala wî bû cihê derd û keseran. Ji ber vê yekê xaniyê wî wek Beytu‘l-ehzen hatiye binavkirin. Şair jî vê yekê di beyta xwe de wek metafo-rek bi kar aniyê û weha gotiye: Ew nalîn û zarînen ku li mala Yaqûb pêxember ji ber şîn û matemê dertên, bi dengê bangê Weys re ber bi esmanan ve bilind dibin. Di edebiyata klasîk de Yaqûb û Yûsuf pêxember, têkiliya wan, hezkirina wan a digel hev gelek caran di şî‘rên şairan de cih girtine. Herweha piştî wendabûna Yûsuf, mala Yaqûb pêxember bûye cihê xem û keserê ku ew jî wek Beytu‘l-ehzen di edebiyata klasîk de bûye têgeheke taybet. Bo nimûne Hafîzê Şîrazî di beyteke xwe de weha dibêje:

يوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور
کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور

Yûsufê wendabûyî dê rojekê vegere mala xwe, xeman mexwe!

Xaniyê derd û kovanan dê rojekê bibe gul û gulistan, xeman mexwe!³¹

Hunêren Edebî: Beytu‘l-ehzen kîneye ye ji qelbê xemgîn. Tenasub di navbera *nale*, *hayê hayê* û *bang* de çêbûye. Telmîh û îradê mesel ji qisseyaya Yaqûb û Yûsuf pêxember re heye.

Beyt 6:

کفّه میزان عشق است سنجد نغمه را
زرّه زرّه سخت کو ساز و صدای بانگ ویس

Keffeyê mîzanê ‘uşşaq est sen(i)ced nexme ra

Zerre zerre sext ku saz û sedayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Keffe: Kefeya mêzênê, tasika terazûyê. **Mîzan:** Pîvek, terazû, mêzên. **‘Uşşaq:** Aşiq; navê meqamekî ye di mûzîkê de. **Senced:** Yê ku tiştan dipîve û nixê wan derdixe. **Nexme:** Newa, stran, klam. **Zerre zerre:** Pirtî pirtî, kêk kêk, hindik hindik. **Sext:** Zor, zehmet; giran, hişk; zehf, pir, zêde, boş, gelek. **Seda:** Deng, awaz, zar.

Wergêr: Bangê Weys newayan ji saz û sedayê hindik hindik derdixe û wê [newayê] jî di kefeya mêzêna aşiqan de dikêşe.

Şerh: Tewriye di vê beytê de heye, anku ev beyt dikare bi du wateyên cuda bê şirovekirin. Di vê beytê de şair bangê Weys şibandîye amûra mûzîkê û herweha ew wek newayekê teswîr kiriye ku peyam û newaya bangê Weys di meqamê ‘uşşaq de ji wê amûrê hêdî hêdî û bi kêş û pîvan dertê. Taybetiya meqamê ‘uşşaq ew e ku ji jêrê dest pê dibe ber bi jorê ve diçe, ji perdeya dugah hiltê û ber bi perdeya newayê ve bilind dibe. Eger wisa be em dikarin vê beytê bi vî rengî jî şirove bikin: Bangê Weys newayên ‘aşiqan bi deng û awazê xwe, bi kêş û pîvan derdixe û wê (newayê) di kefeya mêzêna aşiqan de dikêşe.

Meqamên mûzîkê gelek caran ji bo şairên klasîk bûye keresteyeke baş. Çunkî di meqamên mûzîkan de gelek caran du wate bi hev re tînin. Wek mînak meqamên ‘iraq, şam û hicazê gava ku di beytekê de bê gotin hem di wateya meqamê muzîkê de ye û hem jî gelek caran cih û warê maşûqê destnîşan dibe. Di edebiyata kurdî ya klasîk de gelek şair hene ku di şî‘rên xwe de cih dane meqaman. Bo nimûne Ehmedê Xanî

31 Muhammed Riza Berzîgerê Xalîqî, *Şaxnebatê Hafîz*, (Tehran: Întişaratê Zevvar, 1382/2003), 580.

di Mem û Zîn de weha behsa amûrên mûzîkê û meqaman kiriye:

Mecmer geriyan bi ‘ûd û ‘enber *Bûn cumle meşamê can mu‘etter*
Ramîşger û xweşnawa û xweşdeng *Şayeste û xweşqumaş û xweşreng*
Hevdeng hinek bi sewtê sazan *Hemdeng hinek bi fexr û nazan*
Muxnî û kemeççe ‘ûd û tenbûr *Çeng û def û sûrna û sentûr*
‘Uşşaq û newa ‘iraqî û ewc *Vêk ra dikirin bi rastî zewc*
Awaze û şu‘be û meqamat *Bê perde bi mu‘cîz û keramat³²*

Hunêren Edebî: Tewriye di beytê de tê dîtin. Tenasub di navbera *kefe*, *mîzan*, *senced* û *zerre zerre* de çêbûye. Mur‘etu’n-nezîr di navbera ‘*uşşaq*, *name*, *saz* û *seda* de heye.

Beyt 7:

سینه افلاک درد قلعه خبیر صفت
ذوالفقار حیدر صفدر ادای بانگ ویس

Sîneyê eflak dered qel‘eyê Xeyber(i)sifet
Zulfeqarê Heyderê sefder edayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Sîneyê eflak: Sîngê esmanî, zîkê esmên. **Dered:** (Derîden -bi farisî-) yê ku parçe parçe dike, ker dike, hûr dike. **Qel‘eyê Xeyber:** Kela Xeyberê. Serdemekê Xeyber navendeke bazirganî û cotkariyê bûye li Hîcazê. Ev keke ji zemanê berê ve ya cihûyan bûye û di serdema Hz. Pêxember de, Hz. ‘Elî ew der bi dest xistîye. Ji ber vê yekê, yek ji wan navlêkên Hz. ‘Elî “Fatihê Xeyberê” ye anku yê ku Xeyber feth kiriye. **Sifet:** Wekî wê, mînanî wê; li vir wate ew e ku wekî kela Xeyberê xurt û bihêz. **Zulfeqar:** Şûrê du-serî yê Hz. ‘Elî. Di eslê xwe de şûrê meşhûr yê Munebbîh b. el-Heccac yan jî yê ‘As b. Munebbîh e. Li ser wî şûrî jî bo ku xwîn xweştir biherike niqir û qanalên biçûk hatibûn çekirin û lewma jî jê re zulfeqar gotibûn. Hz. Pêxember di şerê Bedîrê de ew şûr wek xenîmet bi dest xistibû. Di şerê Uhûdê de gava ku şûrê Hz. ‘Elî şikestibû hingê dabû wî. Tê gotin ku Hz. Pêxember (esw.) dema dîtiye ku Hz. ‘Elî bi vî şûrî xweş şer dike wê demê ev hedîs gotiye “*La feta illa ‘Elî la seyfe illa Zulfeqar*” [*Nîne egît wekî Elî, nîne şûr wekî Zulfeqarî*] ku piştî wek gotina pêşiyên jî belav bûye.³³ **Heyder:** Yek ji sifetên Hz. ‘Elî ye. **Sefder:** Yê ku sefan birbirî dike û rêzan ji hev vediqetîne; yek ji wan navlêkên Hz. ‘Elî ye. **Eda:** Şekil, şemal, dirûv; tevger, lebat, bizav, hereket.

Werger: Bangê Weys zîkê esmên didirîne wekî şûrê Zulfeqarê Heyder ku wî di kela Xeyberê de sef birbirî kiribûn.

Şerh: Şair di vir de metafora Bangê Weys ji bo Hz. ‘Elî bi kar anîye û lewma jî di vê beytê de behsa Hz. ‘Elî û şûrê wî Zulfeqar kiriye. Zulfeqar navê şûrê Hz. ‘Elî bû ku du serê wî hebûn. Li gor rîwayetan Xwedê ew şûr ji bo Resûlê Xwedê şandibû û wî jî diyariyê Hz. ‘Elî kiribû. Piştî navê Hz. ‘Elî û navê şûr êdî bûne yek û gelek caran di şûna hev de hatine gotin. Heta di nav gelên musulman de li ser Hz. ‘Elî gotineke wisa çêbûye: *Tuneye egît wekî Elî, tuneye şûr wekî Zulfeqarî*. Di edebiyata kurdî ya klasîk de jî ev gotina wecîz di hin şî‘ran de derdikeve pêşiya me ku yek ji wan jî ya Rûhî (Şêx Evdirehman) ye ku weha gotiye:

Xwaceyê Qenber suwarê Duldulê ejder-sifet
Fatihê Xeyber çiraxê weqtê kufr û mezlemet
Rûhiyê derwêşî ra ferman nigahê merhemet
La feta illa ‘Elî la seyfe illa Zulfeqar³⁴

32 Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, (Arif Zêrevan, Trans. Stockholm: Nefel, 2004), 120.

33 Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı, 2008), 750.

34 Şêx Evdirehmanê Axtepî, *Dîwana Rûhî*, 35.

Hız. 'Elî bi mîrxasî û egîdiya xwe deng dabû dinê. Wî bi şûrê xwe sefên muşrîkan birbirî dikir û ew belav dikirin. Ew, wextê diçû şerekî wê demê ji ber heybet û îhtîşama wî erd û esman dilerizî, zikê esmên didirîya. Şair jî di vê beytê de îşaretî wan taybetiyên Hz. 'Elî û şûrê wî Zulfeqarî kiriye. Gotinên li ser Hz. 'Elî û Zulfeqar di heman demê de cengnameyên Hz. 'Elî tîne hişê mirov. Bi rastî jî di edebiyata 'Elewî-Bektaşîyan de gelek vegêran hene ku Hz. 'Elî bi şûrê xwe zikê esmên diqelişîne, bi sifet û kerametên xwe di gelek şer û pevçûnan de bi ser dikeve û hwd.³⁵ Bi heman rengî, di edebiyata kurdî de jî hin cengnameyên giring hene ku di nav gelê kurd de pir belav bûne. Yek ji wan "Qewlê Newala Sîsebanê" ye ku di nav wan xezawatnameyan de nemaze mîraniya Hz. 'Elî derxistiye pêş. Bo nimûne çend risteyên ji wê berhemê weha ne:

Ew qasidê Xetrîf e, hate li nik Heyder e:

Rêkirim ez Xetrîf e, bêje min yek xeber e

Dê te bikim ze 'îf e bi gurz û hem xençer e

Gote wî, ez 'Elî me çavê te bînim der e

Ew 'Eliyê Heyder e çav li ser anî der e

Go, bêje ez 'Elî me, zavayê Pêxember im

Suwarekî qewî me, bi şubhê Xezenfer im

Ma qet wa ez nedîme, xudan gurz û defter im

J' serê wî ra hatime xudan sebr û mefer im

*Ma qet wî ez nedîme, palewanê ekber im*³⁶

Hunêren Edebî: *Sîneyê eflak*, îstîareyê mekniye ye. *Zulfeqarê Heyderê sefder*, îzafeyê teşbîhî ye. Tena-sub di navbera van hersê peyvên û *Qel'eyê Xeyber* de çêbûye.

Beyt 8:

کشتی نوح است در امواج طوفان بلا

جودی جودست امنیت نمای بانگ ویس

Keştiyê Nûh est der emwacê tûfanê bela

Cûdiyê cûd est emniyet-nûmayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Emwac: Pêl, pêlên avê. **Tûfanê bela:** Musîbet, bela; bi mecazî tofana belayê. **Cûdî:** Çiyayê Cûdiyê ye ku li gor mîtolojiya kurdan piştî tofana mezin keştiya Nûh pêxember li ser wî sekiniye. **Cûd:** Camêrî, comerdî, xwedî îhsan û kerem. **Emniyet-nûma:** Yê ku emniyetê dide, ewlehiyê pêk tîne, aramî û hedûr çêdike.

Wergêr: Bangê Weys kerem û îhsana çiyayê Cûdiyê ye ku dema keştiya Nûh pêxember tûşî pêlên tofana belayê hat, ew der [çiyayê Cûdiyê] ji bo wan [yên ku di keştiyê de bûn] bû cihê ewlehî û selametiye.

Şerh: Li gor qîsseya pêxemberan piştî ku tofana mezin vekîşiya, keştiya Nûh pêxember li serê çiyayê Cûdiyê li bejahiyê sekînî. Ji ber vê yekê, çiyayê Cûdiyê ji Nûh pêxember û hevalên wî re bûbû cihê ewlehî û baweriyê. Derbarê vê rûdanê de di sureyê Hûd de weha dibêje: (*Piştî ku kafir binav bûn ji erdê û ji asîmanê re*) hate gotin: *Hey erd, ava xwe daqurtîne, ya esmano tu jî barana xwe veke! Av kêmbû û çikiya, ferman bi cih hat, keştî li ser çiyayê Cûdî rawestiya û hate gotin: Bila helak û dûrbûna ji dilovaniya Xweda ji civata zalim re be!*³⁷ Şair di vê beytê de îşaretî qîsseya Nûh pêxember kiriye û bi awayekî xwestiye bibêje ku bangê Weys wekî vê rûdanê ye, seba ku jinûve geşbûn û zindîbûna mirovatîyê, ji bo rehabûn û fîlitîna bela û kare-

35 Ahmet Gökbel, *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2019), 170.

36 *Qewlê Newala Sîsebanê*, (Ahmet Demir, Amd û Tîpguhêzî. Stenbol: Nûbihar, 2012), 63-64.

37 Qur`ana Pîroz, 11/44

satan cihê êwirgeh û spartinê ye. Çiyayê Cûdiyê, wekî çiyayê Laleş, Qendîl û Zagrosê di nav jîyana kurdan de, bawerî û mîtolojiya wan de cihekî giring girtiye û lewma jî rengê xwe gelek caran daye edebiyata kurdî. Bo nimûne Evdîrehîm Rehmî yê Hekkarî di şî‘reke xwe de weha dibêje:

Ji nesla hezretî Nûh im ku navê wî Melîk Kurd e

Ji wî ev nav mabû milletê min lew dibên Kurd e

Sefîna hezretî Nûhî ku westaye li ser Cûdî

Bi nesa ayetê ev sabit e cî-dî weya çû-dî

Çiyayê Cûdî yê halen di nêva Cizreya Bohtan

Di etrafê çiya kes nîne eqwaman ji bil Kurdan³⁸

Hunêren Edebî: Cînas di navbera herdu *cûd* de heye. Telmîh ji qisseyaya Nûh pêxember re çêbûye. *Tûfanê bela*, îstîfere ye ji bobelatê mezin û tofana belayê. *Cûdiyê cûd*, îzafeyê îstîfariyê ye û hunera teşxîsê di vê de heye ku ew (çiyayê Cûdî) wekî mirovekî comerd hatiye teswîrkirin.

Bejt 9:

نقش ارژنگیست پیکر خانۀ اصوات او
کلک الماس است کلک ره نمای بانگ و بیس

Neqşê Erjeng îst peykerxaneyê eswatê û

Kilkê elmas est kilke rehnumayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Neqş: Resim, wêne, nîgar. **Erjeng:** Navê kitêba pîroz a Manî ye. Manî resm û neqşên xwe di vir de civandibûn. **Peykerxane:** Xaniyê peykeran, cihê ku peyker lê ne. Mebest jê resm û neqşên Manî ne ku ew jî li welatê Çînê bûne. **Eswat:** Sewt, deng, awaz, pêjn. **Kilk:** Serê qelemê. **Elmas:** Almast, gewhera rewnaq û biha. **Reh-numa:** Rênuma, rênişander, rêşander, rêpêşander.

Werger: Bangê Weys wek neqşên Erjengê ye li peykerxaneyan, ew bangeke rênişander e ku ji qelema wî ya elmasîn derketiye.

Şerh: Erjeng navê kitêba neqş û nîgarên Manî ye ku ew di serdema Sasaniyan de li dewra Erdeşîrê I. (226-241) û Şapûrê I. (241-272) jiyaye. Li gor hin riwayetan dêya wî ji malbateke ji nifşa mîrzadeyên Eşkanîyan û bavê wî ji Hemedanê bûye. Bavê wî derbasî aliyê Babilê bûye ku Manî li wir hatiye dinê. Lêbelê li gor mît û baweriya Kurd û Asûriyan/Suryanîyan Manî ji Mêrdînê ye lê bi doza pêxembertiyê ji bo ku teblîxa Manîheîzmê bike berê xwe daye hêla Îran, Tûran û Çînê. Manî, li Babilê xwe fêrî nîgar û neqqaşê dike ku di wî biwarî de dibe serekê hemû nigarkêş û neqqaşan. Li gor riwayetan resm û wêneyên Manî gelek cindî û spehî bûne ku berhemên xwe yê xweşik di kitêba Erjeng de civandine.³⁹ Şair jî di vê beytê de bangê Weys ji aliyê bedewiyê ve şibandiye wan resm û nîgarên Manî. Helbet mebest ji resimxane yan jî peykerxaneyaya Manî ev dunyaya rengîn e. Di edebiyata kurdî ya klasîk de jî metafora Manî û Erjeng gelek caran beytên şairan neqîşandiye ku yek ji wan jî Melayê Bateyî ye:

Hisab û ebceda vîne şubih zulf û xet û xal in

Ku min dîbû li ayîne bi remz û cezbe û hal in

Nezer da xaneyaya Çînê ji Manî neqş û timsal in⁴⁰

Herweha şair bi îfadeya “kilkê elmas” îşaretî qisseyaya Xizir û ava jînê kiriye ku bangê Weys şibandiye wê avê. Li gor mîtolojiyê hîkayeta wê bi kurtî weha ye: Rojekê Zulqerneyn xwestiye kaniya ava jînê li welatê

38 Necat Zivingî, *Zana û Rewşenbîr Evdîrehîm Rehmî Hekkarî, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, (Stenbol: Avesta, 2015), 162-163.

39 M. C. Yaheqqî, *Ferhengê Esatîr ve Dastanwareha der Edebîyatê Farsî*, (Tehran: Ferhengê Moesir, 1386/2007), 741.

40 M. Xalid Sadînî, *Mela Huseynê Bateyî, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*. (Îstanbul: Nûbihar, 2011), 166.

taristanê peyda bike. Ji bo vê yekê jî Xizir daniye serê artêşa xwe û tiştêkî rewnaq jî daye wî û lê tembeh kiriye ku kengê di tengasî û zorê de bimînî hingê almasta destê xwe biavêje erdê, wê demê dê bibiriqe û rêya te ronî bike. Dema ku artêşa Zulqerneyn û Xizir têne welatê taristanê, piştî demekê Xizir rêya xwe wenda dike. Wê çaxê almasta li destê xwe diavêje erdê û dixwaze pêşiya xwe ronî bike. Wê gavê Xizir rastî ava jîyanê tê ku hema li wir dikeve nav avê û têra xwe jê vedixwe.⁴¹ Ji bilî vê hikayetê, di edebiyata tesewîfê de ava jînê bi rengên cuda derdikeve pêşiya me. Ji ber ku ava jînê sembolek e ji bo sifetê Xwedê yê *el-Heyy*. Eger yek bikaribe ku vî navî di hundirê xwe de ji dil hîs bike wê demê dikare bê gotin ew her wekî ava jînê peyda kiriye û jê vexwariye. Kesek bi tecelliyata vî navî zindî bibe, hingê zindîbûnek jî dide derdora xwe. Ava jînê serekaniya eşqa li hember Xwedê ye ku aşîq/murîd di alema hundirê xwe de wê diji û hîs dike. Lewma ew tiştên ku ji dilê aşîq difûrin û dirijin tu carî wenda nabin.⁴² Li dor vê çarçoveyê Şêx Eskerî di şî‘reke xwe de weha dibêje:

Mirin e saxî û saxî mirin e mezhebê ‘işqê
Tu bi saxî were bimre te dil û çeşmê ku şa be
Ne ku abê Xizirî, abê heyatê ebed e
*Vexwe şehkaseyê dilber ebedî bo te beqa ye*⁴³

Dîsa bi îfadeya “reh-numa”yê şair xwestiye ku taybetmendiya rênîşanderî û rehberiya bangê Weys nîşan bide û lewma jî serî li hêmanên nîv-mîtolojîk daye yên wekî Manî, Xizir û ava jînê. Digel van hêmanan, şair bi îşaretkirina kitêba Erjengê jî xwestiye ku pîrozbûn û lahûtîbûna bangê Weys bi zar bike.

Di beytê de hêmayên Manî û Erjeng, kilkê elmas û ava jînê balê dikêşin û wateyeke din jî li beytê bar dikin, bi heman rengî di edebiyata kurdî ya klasîk de jî şairan gelek caran ji wan metaforan sûd wergrirtine ku Mela Husnî Hezîn jî yek ji wan e:

Ne mumkin bû Xizir ra çûyîna serkaniya heywan
Di taristan û sermê da nebûna nûrek û narek
Sikender gerçî sultan bû xudanê zor û zêran bû
*Welê bê nar û nûra ‘işqa dil dest nakevit karek*⁴⁴

Hunêren Edebî: Tenasub di navbera *eswat* û *bangê* de çêbûye. Mur‘etu’n-nezîr di navbera *neqş*, *peyker* û *kilk* de tê dîtîn. Telmîh ji qisseyaya Xizir, îradê mesel ji hikayeta Manî re çêbûye. *Peykerxane*, kînaye ye ji dunyaya rengîn û xapînok.

Beyt 10:

حادی عیست گویا در یمن جولان کنان
ره بترکستان برد بانگ و ادای بانگ ویس

Hadiyê ‘Îs ist gûya der Yemen cewlan kûnan
Reh bi Turkistan bered bang û edayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Hadî: Reyîvan, serwan, serwanê hêştiran, kesê ku diçe ber hêştir û deveyan; yê ku hidayetê dike. **‘Îs:** ‘Îsa pêxember, Hz. Îsa. **gûya:** Deng, awaz; wekî, mîna, fena, notanî. **Yemen:** Welatê Weys el-Qerenî. **Cewlan-kûnan:** Yê hereket dike, digere û li cihê xwe nasekine. **Reh:** Rê. **Turkistan:** Herêma Turkistan û Xorasanê ye ku terîqeta Neqşîbendî ji wir derketiye û lewma ev herêm wekî serekaniya Neqşîbendîyan tê dîtîn. **Bered:** Birin, gihandin, rêya ku diçe digihîje derekê. **Reh be Turkistan borden:** Ew rêya ku diçe derdikeve

41 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul: Kapı. 2012), 3; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 377-378.

42 Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 38.

43 Şêx Eskerî. *Keşkol*, 81.

44 Yakup Aykaç, “Dîwana Hezîn, Metin, Lêkolîn û Ferheng”, (Teza Masterê, Zanîngeha Bingol, 2015), 281.

Turkistanê (welatê Neqşîbendan). Di zimanê farisî ya roja îro de wateya vê biwêjê nerênî ye û kesekî di rêyeke xelet de be hingê tê gotin. Lê di vir de şair bi wateya heqîqî ev îfade xebitandiye.

Werger: Bangê Weys wekî serwanekî li çol û çiyayên Yemenê digere, lê rêya wî ji Yemenê heta li welatê Turkistanê dirêj dibe diçe.

Şerh: Şair di vê beytê de bal dikêşe li ser vê yekê ku terîqeta Neqşîbendî diçe digihîje Weys el-Qerenî yê Yemenî. Çawa ku tê zanîn Turkistan jî wekî çavkaniya Neqşîbendiyan tê dîtin. Ji ber vê yekê şair jî bi vê beytê xwestiye bibêje ku terîqeta Neqşîbendiyan perçeyek ji peyama Weys el-Qerenî ye. Ji bilî vê, di vê îfadeyê de îşaretî karê Weys el-Qerenî jî kiriye ku ew jî serwantiya wî bû. Di dîroka tesewifê de nemaze di ya Neqşîyan de cihê Turkistan gelek giring e. Çunkî danerê terîqeta Neqşî, anku Şahê Neqşîbend jî wî welatê ye. Herweha em dikarin bibêjin ku ruh û canê vê qesîdeyê ev beyt e çunkî îşaretî Uweysîbûna Şahê Neqşîbend kiriye. Çawa ku me di qisma ferhengê de jî diyar kir, peyva hadî du wateyên cuda di xwe de dihevine ku yek ji wan serwan û ya din jî bikerê hidayetkirinê ye. Eger em li ser vê esasê cardin beytê bi du risteyan bikin pexşan dê weha be: *Tu dibêjî qey bangê Weys 'Îsa pêxember e, ji Yemenê derketiye û hidayet li herkesî kiriye. Heta ev dîn [mebest jê terîqeta Neqşîbendî ye] ji Yemenê derketiye û heya Turkistanê çûye.*

Dikare bê gotin ku sedema behskirina Hz. Îsa di vê beytê de ew e ku hemû pêxember xwedî sifeta "hadî" bûn, anku hidayetker bûn. Dîsa hemû jî çûne ber pêz û dewaran, anku şivantî yan jî gavantî kirine. Çawa ku di hedîsekê de jî hatiye gotin, "Tu pêxember tune ku şivantî nekiriye." Lewma şair di vê risteyê de peyva hadî ku di wateya hidayetkirinê de ye, li ser navê Îsa pêxember îfade kiriye. Tê dîtin peyva hadî, dewlemendiyek daye beytê. Di edebiyata kurdî ya klasîk de Mewlana Xalidê Şarezorî jî heman peyv di beyteke xwe de weha ristiye:

حديا خير و بلند آهنگ کن آواز را

آر در رقص از نوایی جان فزا جمارا

Ey serwanê hêştiran rabe û bi kilameke xweş dengê xwe bilind bike.

*Van hêştirên ku xweş bi rêve diçin, bi nexmeyên xwe yên canbexş bîne coş û xiroşê.*⁴⁵

Hunêren Edebî: Du wateyên cuda di peyva *gûya* de heye ku tewriye çêbûye. Reh bê Turkistan borden, biwêj e. *Turkistan* zikrê kul îradeyê cuz e ku miraz jê gundê Şahê Neqşîbend, Qesrê 'Arifin e. Telmîh ji qîsseye Îsa pêxember re heye.

Beyt 11:

می کند پرواز گرداگرد قصر عارفین

استلام کعبه حسن و بهای بانگ ویس

Mî koned perwaz girdagirdê Qesrê 'Arifîn

Îstîlamê Ke 'beyê husn û behayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Mî-koned perwaz: Fir dide, bilind dibe. **Girda-gird:** Li dora tişteki, derdor, doralî. **Qesrê 'Arifîn:** Qesr û koşka 'arifan e; navê gundê Şêx Muhemed Behauddîn e ku danerê terîqeta Neqşîbendî ye. Ev gund nêzîkî bajarê Buxarayê ye. Berê navê wî gundî *Qesra Hinduwan* bûye, lê piştê ji bo xatirê Şêx Muhemed Behauddîn guhertine û kirine *Qesra 'Arifîn*. **Îstîlam:** Xebergirtin, agahîstendin, saloxîgirtin; jêpîrsîn, pîrskirin. **Husn:** Bedewî, rindahî, delalî, xweşikî. **Ke 'beyê husn:** Bedewî û xweşîkbûna Ke 'beyê. **Beha:** Nirx, biha; miraz jê Şêx Muhemed Behauddîn e.

Werger: Bangê Weys li ser Qesrê 'Arifîn fir dide, ji bedewiya Ke 'beyê û behayê wê salox dide.

Şerh: Çawa ku her sal li çar aliyên dunyayê misilmanan bi kelecaneke coş diçine tewafa Ke 'beyê wisa jî sofî û salikên Neqşî bi eşq û evîneke mezin diçine Qesra 'Arifîn û wî (merqeda Şêx Muhemed Behauddîn)

45 M. H. Bağdadî, *Divan, Mevlânâ Halid-i Bağdadî*, (Abdulcebbar Kavak Amd. İstanbul: Semerkand, 2013), 230.

ziyaret dikin. Şair bi peyva “perwaz mî koned”ê wekî perwane/perperokan zivîrîna li dora tiştêkî qest dike ku ew jî evîna di navbera şem’ û perwaneyê tîne hişê mirov. Mirov dikare bibêje ku yên ku ketine vê rêyê (terîqeta Neqşîbendî) êdî ‘aşiq in û şêxên Neqşîbendîyan jî maşûq in ku ew jî cureyeke destpêka eşqa îlahî ye.

Çawa ku tê zanîn, *Qesrê Hinduwan* gundê Şahê Neqşîbend Şêx Muhemed Behaeddîn e. Roja îro ew der di nav sînoren Ozbekistanê de maye ku bi qasî 16 km dûrî bajarê Buxarayê ye û girêdayî navçeya Kaxanê ye. Piştî xizmet û xebatên Şahê Neqşîbend navê wî gundî wek *Qesrê ‘Arifîn/‘Arifan* hatiye guherandin.⁴⁶ Di edebiyata kurdî ya klasîk de îfadeya Qesra ‘Arifîn di gelek şairên mutesewîf ên Neqşî de cih girtiye. Bo nimûne Şêx Ubeydullah Nehrî di mesnewiya xwe *Tuhfetu’l-Ehbab* de weha behsa guherîna navê vî gundî dike.

از قدم آن شه کیوان عنان
قصر هندو گشت قصر عارفان
از قدم مقدم قطب فرید
دار شقوه بود شد دار السعید

*Bi hatina wî Şahê ku di destê wî de hefsarê esmanan hebû, Qesra Hinduwan veguherî bû Qesra ‘Arifan. Bi hatina wî qutbê bêheval û yekta, ew cihê ku lê gilî û gazinc kêr nedibûn, guherî û bû cihekî pîroz û ewle.*⁴⁷

Bi vî rengî îfadeya Qesra ‘Arifan gelek caran reng daye şîrên kurdî jî. Wek mînak, Şêx Îsmetullahê Karazî di qesîdeyeke xwe de weha cih daye Qesra ‘Arifîn:

Çîçek û gulbaxê rindan resm û rahê Neqşebendan
Reh-numaê mustemendan qa ‘idê rewza cinan
Çoqreşê baxê gulan e mehbete rûhaniyan e
Şubhê Qesrê Arifan e melce ‘ê bêçaregan⁴⁸

Hunêren Edebî: Tenasub û îham di navbera *girdagird*, *qesr* û *Ke‘be* de çêbûye. *Ke‘beyê husn*, îzafeyê îstîarî ye ku bi wateya xaniyê bedewiyê ye, herweha di tesewufê de îstîare ye ji dilê bawermendan.

Beyt 12:

بر سر بام حرم ایستاده و پاهو زند
عبد گستاخ بلال الصلا بانگ ویس

*Ber serê bamê Herem îstade û pa hû zened
‘Ebdê gostaxê Bilal(i) es-selayê bangê Weys*

Peyvên Sereke:

Bam: Ban, banê xênî. **Herem:** Ke‘be. **Îstade:** Sekinîn, rawestîn. **Pa hû zened:** Cureyekî zîkr e ku di hinek terîqetan de li ser piyan tê kirin. **‘Ebd:** Bende, kole, ‘evd. **Gostax:** Wêrek, dilêr, cesûr; wêrekane, bi wêrekî, dilêrane, cesûrane. **Bilal:** Bilalê Hebeşî; sehabeyekî kole û bende bû û bi Hz. Pêxember re hîcretî Medîneyê kiribû. Di dîroka Îslamê de wî cara ewil banga şerîf xwendîye. **Es-sela:** Sela, ew bang e ku roja îne yan jî gava yek wefat bike tê xwendin.

Werger: Bendeyê wêrek (Bilal) derket li ser banê Ke‘beyê û li ser piyan di halê cezbeyê de banga şerîf xwend ku ew e bangê Weys.

Şerh: Şair li vir îşaretî banga şerîf a ewil kiriye ku di dîroka Îslamê de cara ewil li Medîneyê Bilalê Hebeşî xwendibû. Helbet, ev rûdana dîrokî di nav musulmanan de bûbû sedema kelecaneke mezin. Jixwe îfadeya *pa hû zeden*, bi zîkrê re ketina halê cezbeyê tîne hişê mirov ku banga şerîf a ewil tesîreke cezbeyî li ser sehabeyan kiribû. Şair jî bi heman rengî bangê Weys şîbandîye banga şerîf a ku cara ewil Bilalê Hebeşî xwendibû û wê demê civatê anîbû coşê ku mebest jê rêya tesewîfê anku terîqeta Neqşî ye. Ji ber ku ev terîqet gava nû derketibû meydanê di nav civakê de coş û kelecaneke mezin pêk hatibû.

46 Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı Görüşleri Tarikatı*, 315.

47 Şêx Ubeydullah Nehrî, *Mesnewîyê Sanî Tuhfetu’l-Ehbab*, 12.

48 Zana Karak, *Dîwançeya Şêx Îsmetullahê Karazî*, (Metn û Lêkolîn) (Teza Lîsansa Bilind. Zanîngeha Mardin Artuklu, 2020), 55.

Hunêren Edebî: Tenasub di navbera *îstade û pa* de çêbûye. *Ber serê bamê Herem* û *'ebdê gostaxê Bilal*, îzafeyê terkîbî ne. Îham di *îfadeya pa hû zened* de heye ku hem bi wateya li ser pêyan sekinîn e û hem jî halê zîkr û cezbeyê ye di hin terîqetan de.

Bejt 13:

جنگ شامی می زند در شام هجران حجاز
بر ره عراق پردهای بانگ ویس

Cengê Şamî mî zened der şamê hicranê Hicaz

Ber rehê 'Iraq(i) perdehayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Cengê Şamî: Şerê Şamê, mebest jê şerê Siffînê ye. Weys el-Qerenî di vî şerî de şehîd ketiye. **Şam:** 1) Amûra mûzîkê, çeng. 2) Mexreb, şev; tarî, tarîtî. 3) Welatê Şam, roja îro jê re dibêjin dewleta Sûriyê. **Şamê hicran:** Êvara dûrketina ji yarê; miraz jê dûrketina ji Medîneyê ye ku şair şibandiye cudahiyeke reş e tarî. **Mî-zened:** Lêdan û îcrakirina amûreke mûzîkê; xwe bi dînîtiyê danîn, xwe bi nezaniyê danîn. **Hicaz:** 1) Nîvgirava 'ereban. 2) Navê meqamekî ye di mûzîkê de. **Reh:** Rê. **'Iraq:** 1) Herêma 'Iraqê, dewleta 'Iraqê. 2) Navê meqamekî ye di mûzîkê de. **Perde:** Navê beşên newa yan jî cihê notayan e di mûzîkê de.

Werger: Bangê Weys newaya Şamê ye ku li [ser rêya] 'Iraqê yek bi yek li perdeyan dide û ji c/çenga hicrana tarî ya Hicazê derdikeve.

Şerh: Şair argumanên mûzîkê bi hostatî di gelek wateyan de bi hev re şuxilandiye. Çawa ku nexme û meqamên mûzîkê li Şam, Hicaz û 'Iraqê belav bûne, bangê Weys jî wekî wan meqaman li temamê cografyaya Îslamê belav bûye. Helbet li vir mebest jî bangê Weys, terîqeta Neqşîbendî ye. Çeng wek amûreke mûzîkê di edebiyata kurdî de gelek caran hatiye bikaranîn. Bo nimûne Melayê Cizîrî di beyteke xwe de weha dibêje:

Were bê perde Mela vê xezelê bîne meqam

*Her dema bêne sema def bi def û çeng bi çeng*⁴⁹

Şair di vir de rêgeha Weys el-Qerenî jî resm kiriye ku ew jî Hicazê derketibû rê û ji 'Iraqê re hatibû Şamê. Li gor rîwayetan, berî şerê Siffînê, rojekê artêşa Hz. 'Elî berhev dibe û ber bi Şamê ve dikeve rê. Gava artêşa Hz. 'Elî wek komeke mezin ketiye rê û dimeşe, hingê ji vê arteşê çend sehabî dibînin ku ji dûr ve mirovekî tek û tenê wan dişopîne û dixwaze bigihîje wan. Li ser vê yekê yek ji wan leşkeran diçe ba Hz. 'Elî û jê agahdar dike. Hz. 'Elî wê demê hinekî difikire, piştî mizgîniya Resûlê Ekrem tê bîra wî ku rojekê jê re gotibû: "Merivekî bi tena serê xwe dê rojekê ji pişt te re bê, beşdarî artêşa te bibe û dê bibe alîgirê te." Bi bibîrhatina wê hedîsê re, Hz. 'Elî wê demê ji hevalên xwe re dibêje: "Bihêlin bila tenê were, Weys el-Qerenî ye ew!"⁵⁰

Şair bi îfadeyên 'Iraq û Şamê îşaretî vê rûdanê kiriye ku ew jî dîsa Weys el-Qerenî tîne hişê mirov. Bi giştî rewşa Weys el-Qerenî, anku tevgerîna wî ya bi tena serê xwe ve, beşdarbûna wî ya şer û cengan dîsa bi tena serê xwe ve, û bi giştî tenêbûna wî û jiyana wî ya zahidane di dîroka tesewufê de wek destpêka Uweysîtiyê hatiye qebûl kirin.

Hunêren Edebî: Cînas di navbera herdu *şam* de heye ku ya ewil welatê Şam e û ya duyem jî di wateya şevê de ye. Di heman demê de şam, navê meqameke mûzîkê ye. Mur'etu'n-nezîr di navbera *çeng, şam, hicaz, 'iraq, hicran, perde* û *bang* de heye, çunkî hemû jî bi mûzîkê re têkildar in. *Şamê hicran* îstîiare ye ku şair dûrketina ji Medîneyê şibandiye cudahiyeke reş e tarî. Di îfadeya *cengê Şamî* de îham heye ku amûra mûzîkê ya çengê tîne hişê mirov ku bi meqamê şamê dijene.

49 Melayê Cizîrî. *Dîwan*. (Arif Zêrevan Trans. Stockholm: Nefel, 2004), 140.

50 Yektayî, *Uweys el-Qerenî*, 52-53.

Beyt 14:

ماه با انگشت اعجاز نبی شق می کند
سحری انگشت مه معجز نمای بانگ ویس

Mah ba enguştê i 'cazê nebî şeq mî koned

Sîhrê enguştê meh mu 'ciz-numayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Mah: Heyv, hîv. **Enguşt:** Tilî, pêçî. **Î'caz:** Mucîze; ew hunera edebî ye ku bi peyv û bêjeyên hindik derbirina hizr û ramanê ye. **Şeq mî-koned:** Şeq dibe, dibe du ker, dibe du par. **Mu'ciz-numa:** Mucîze-nîşander, yê ku mucîzeyan nîşan dide.

Werger: Dema ku Hz. Pêxember mucîze nîşan dide û bi tiliya xwe hîvê dike du keran, di wê hewaye efsûnî de bangê Weys jî dibe mucîze-nîşander.

Şerh: Şair di vir de bi metaforeke cuda mucîzeyê şeqqu'l-qemer jî me re vedigêre. Li gor şair, bangê Weys bi kerameta xwe heman mucîzeyê nîşanî mirovan dide. Anku şair dixwaze bibêje ku bangê Weys, erk û peywira Hz. Pêxember hildide li ser stûyê xwe û bi xwe jî îrşad dike, di nav xelqê de teblîxê dike, peyamê digihîne kesên din. Bi gotineke din, şair dibêje ku bangê Weys rasterast peyam û mucîzeyê Hz. Pêxember e. Gelek muzîceyên Resûlê Ekrem hene ku mucîzeyê şeqqu'l-qemer jî yek ji wan e û rengê xwe daye edebiyata kurdî ya klasîk. Mela Nûrullahê Godîşkî jî yek ji wan şairên kurd e ku di *Sîreti'n-Nebewîye* ya xwe de weha behsa vê rûdanê kiriye:

Muhammed mu 'cize nayên hesabê

Be hindek em muzeyyen ken kitabê

Ji her mu 'cizeê zahir mezintir

Duşeqbûna heyîv e ba tewatir

Di Mekkê weqtê de 'wa kir risalet

*Qureyşan gotinê kanî delalet*⁵¹

Hunêren Edebî: Cînas di navbera *mah* û *meh*; *i'caz* û *mu'ciz* de heye. Tenasub di navbera *sîhr*, *i'caz* û *mu'cize* de çêbûye. Telmîh jî mucîzeyê şeqqu'l-qemerê re heye.

Beyt 15:

ساز عشق است و دل عشاق و انگشت رقیب
می خراشد می خروشد نی نوای بانگ ویس

Sazê 'işq est û dilê 'uşşaq û enguştê reqîb

Mî xeraşed mî xurûşed neynewayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Saz: Amûreke muzîkê ye. **'Uşşaq:** 'Aşiq; navê meqamekê ye di muzîkê de. **Reqîb:** Yê ku dixwaze dilberê ji destê aşiq derxe; (di edebiyata klasîk de) li heman sifreyê hevalê aşiq e di xerabatê de. **Mî-xeraşed:** Destlêdan, destdana tişteki, lêketin; mebest jê lêdana têlên amûra muzîkê ye. **Mî-xurûşed:** Bilindbûn, zêdebûn; belavbûn; kelecânîbûn, hatina coş û xiroşê. **Neynewa:** 1) Dengê neyê, newaya ku ji neyê derdikeve. 2) Navê kevn ê bajarê Mûsilê ye ku berê navê vî bajarî Nînowa (نی نوا) bû. Devera Kerbelayê jî dikeve nav wê herêmê ku Hz. Huseyn li wir şehîd ketiye.

Werger: Bangê Weys saza evîne, dilê aşiqan û tiliyê reqîban e. Her ku ew tilî li wê sazê dikevin, bangê Weys jî wekî wê newayê, jê derdikeve û bilind/belav dibe.

Şerh: Şair di vê beytê de bangê Weys şibandiye sazeke wisa ku bi eşq û evîne îcra dibe. Ew sazeke wisa ye ku hem di dilê 'aşiqan de cihê xwe wergirtiye hem jî di meqamê 'uşşaq de newa û selîqeyan derdixe. Bi heman rengî, eger reqîb jî tiliyên xwe bide wê sazê û têlên wê bijenîne belku wê demê newa û selîqeyên

⁵¹ Fahri Titiz, "el-Cewahîru'r-Reşadîye fî Sîreti'n-Nebewîyye ya Mela Nûrullahê Godîşkî (Metn û Lêkolîn û Ferheng)" (Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Bingöl, 2020), 473.

xweştir jê derkevin û belav bibin. Bi gotineke din, şair bi van metaforan xwestiye bibêje ku bangê Weys serdanpê 'îşq, muhebet, hezkirin û evîn e. Ev hezkirin û evîn jî wekî newaya mûzîkê dikare xwe bigihîne gelek kesan û di wan de jî kelecaneke çêbike û wan bîne coşê.

Hunêren Edebî: 'Îşq û uşşaq muştâq in. Cînas di navbera *xeraşed* û *xurûşed* de heye. Mur'etu'n-nezîr di navbera *uşşaq*, *saz*, *ney*, *bang* û *newa* de çêbûye. Herweha bi bikaranîna peyva *neynewayê* jî di muzîkê de meqamê Huseynî tîne hişê mirov ku ji vî aliyê ve jî îhamê tebadur çêbûye.

Beyt 16:

دانه اش صبرست و آبش آب مفتاح فرج
های های دانه سوز آسیای بانگ ویس

Dane-eş sebr est û abeş abê miftahê ferec

Hayê hayê dane sûzê asiya bangê Weys

Peyvên Sereke:

Dane: Dane, lib, heb, tene. **Ab:** Av. **Miftahê ferec:** Mifteya xelasiyê, kilîda rizgariyê. **Hayê hayê:** Dengê nalîn û zarînê; dengê qirçe qirça (genim û tiştên din wextê li êş dihêrin). **Sûz:** Sotin, şewitîn; êş, jan, elem, 'ezab. **Asiya:** Aş, cihê hêrandina genim û hwd.

Werger: Daneyên bangê Weys sebr û hedan e, ava wê jî mifteya xelasî û rizgariyê ye. Gava ew dane li êş tîn hêrandin bi nalîn û zarîn dibe qirçe qirça wan.

Şerh: Şair di vê beytê de bangê Weys şibandîye hebên gênim ên ku ji bo hêrandinê diçine êş. Wextê aşvan hebên gênim li êş dihêre hingê dibe qirçe qirça wan, ew hûr hûrî dibin, bi zivirîna kevîrên aşê re jî dişewitin û dibin ar(d). Dermanê wan geniman tenê av e. Şair jî bangê Weys wekî wê avê teswîr kiriye ji bo wan însanên ku di tengasiyê de ne, û lewma jî diyar kiriye ku ew (bangê Weys), mirovan digihîne bêhnfirehiyê û derdixe aramiyê. Digel van, şair, sebr wekî mifteya xelasî û rizgariyê ji bo mirovan pêşniyaz kiriye ku ew jî di tesewufê de beramberî riyazet û terbiyeya nefsa mirov tê. Mirov bi xêra wê sebrê dikare derkeve bêhnfirehiyê ku ew jî peyama bangê Weys e, bi gotineke din tesewif e. Lewma şair dibêje ku eger mirov rastî qeda û belayan bê, bi girtina bendika bangê Weys re dikare hifza xwe ji wan bela û musîbetan bike, xwe ji wan xilas bike û bigihîje xweşî û aramiyê. Di vê beytê de îbareya "miftahu'l-ferec" qesîdeyêke Rûhî tîne hişê mirov ku wî jî sebr wek kilîda rizgarî û xilasiyê nîşan daye:

Ey dil sebir ke ber firaq es-sebru miftahu'l-ferec

Çendî bikêşî ihtiraq es-sebru miftahu'l-ferec

Ger bêkes û bêçare yî dûr ez hebîb aware yî

*Wer der serê kuhsare yî es-sebru miftahu'l-ferec*⁵²

Hunêren Edebî: Dawiya îfadeya *dane-eş*, aş/êş tîne hişê mirov ku lewma îham çêbûye. Bi heman rengî îham di *aş* de jî heye. Di navbera *dane*, *êş/aş*, *abeş*, *ab* û *asiya* de tenasub çêbûye. Herweha şair bi bikaranîna peyvên *sûzê* re meqama *sûzê* tîne hişê mirov ku ew jî dîsa îham-1 tebadûr derdixe holê.

Beyt 17:

کربلای خوش نویس و خوش بخوان و سینه زن
سینه زن شد در فضای کربلای بانگ ویس

Kerbelayî xoş nivîs û xoş bixwan û sîne zen

52 Şêx Evdîrehmanê Axtepî *Dîwana Rûhî*, 26.

Sînezen şod der fezayê Kerbelayê bangê Weys

Peyvên Sereke:

Kerbelayî: Mexlesa Şêx Muhemed Axtepî. **Nivîs:** Binivîse. **Bixwan:** Bixwîne. **Sîne-zen:** Li sîng xe, sîngê xwe bikute, li sîngan xe. **Sînezen:** Yê ku li sîngan dixê, yê ku li sîngan dikute; ew kesên şîn û matema Hz. Huseyn digire. **Şod:** Bibe. **Feza:** Hewa, atmosfer, derdor, dorhêl, hawir. **Kerbela:** Navê wê deverê ye ku Hz. Huseyn lê şehîd ketibû.

Werger: Kerbelayî xweş binivîse, baş bixwîne, li sîngê xwe xe û bi bangê Weys re li deşta Kerbelayê bibe xwediyê şînê.

Şerh: Di şîn û matema Hz. Huseyn de hezkiriyên ehlê beytê, êş û jana dilê xwe bi lêxistina sîngê xwe nîşan didin. Di kultura Şi'eyan de ev tişt gelek berbelav e û wek 'edet û kevneşopiyekê di nav gel de cihê xwe girtiye. Şair jî li vir bi mexlesa xwe îşaretî wê 'edet û kevneşopiyê kiriye ku ji bo şîngirtina Hz. Huseyn tê kirin. Li dor van remz û sembolan, şair aniye zimên ku bi îlhama bangê Weys re, her çî binivîse û her çî bibêje ew ê bibe sînezen. Bi gotineke din, Kerbelayî êş û jana rûdana Kerbelayê di kûrahiya dilê xwe de hîs dike û lewma jî aniye zimên ku ew her çî bike, bifikire, binivîse û bibêje derbarê rûdana Kerbelayê de ye û nikare jê dûr bikeve. Şêx Muhemed Axtepî di dîwana xwe de gelek caran îşaretî rûdana Kerbelayê kiriye ku ew jî nîşaneyê hezkirin û muhebbeta wî ya li hember Ehlê Beytê nîşan dide. Bo nimûne di *Dîwana* wî de qesîdeyê wî ya bi redîfa Kerbelayê heye ku weha dest pê dike û diqede:

Şahidê tuxrakeşê 'unwanê xakê Kerbela

Mihre le'în kir sehayê şe'nê xakê Kerbela

...

Çeşmê xûn-bareş qedem kir xûnê dilê ke'su'l-kiram

*Kerbelayî der telebê îhsanê xakê Kerbela*⁵³

Hunêren Edebî: Tenasub di navbera *nivîs* û *xwendin*; *sîne-zen* û *Kerbela* de heye. Bi *sîne-zen* hunera reddu'l-'ecûz-'ele's-sedr çêbûye. Tecrîd di beytê de heye ku şair wekî kesekî din bangî xwe kiriye û şîretan lê kiriye.

ENCAM

Şêx Muhemed Axtepî yek ji şêxên Neqşî-Xalidî ye ku ji mekteba Axtepê gihîştîye lê bêtir bi mexlesa xwe ya *Kerbelayî* di nav kurdan de hatiye nasîn. Ew bi xwe şairekî mutesewif e û li gor nêrîna wî, hizra tesewîfî cewhera hemû hebûnê ye. Lewma di qesîdeya ku bi paşserwaya *Bangê Weys* diqede, wî bal kêşaye li ser kesayeta Weys el-Qerenî û herweha rêka wî ya Uweysîtiyê. Lêbelê şair bi taybetî ev nav ji bo Şahê Neqşîbend bi kar aniye ku wî bi rêyeke menewî û rûhanî feyza xwe ji Weys el-Qerenî (re.), Xizir (es.) û (ji silsîleya Xwacegan) Şêx Evdîlxaliqê Xucdevanî (qs.) girtiye û bûye Uweysî. Şair di vê qesîdeya xwe de îşaretî sê tiştan kiriye ku ew bi rêzê Weys el-Qerenî, Uweysîti û Şahê Neqşîbend e digel terîqeta Neqşîbendî. Di nav vê temaya sê-alî de hizr û ramanên xwe bi alîkariya dîroka Îslam û tesewîfê, qisseyên pêxember û weliyan vegêraye û herweha ji ilmê belaxetê/rewanbêjî (me'anî, beyan û bedî') sûd wergirtiye. Di vê qesîdeyê de mexlesa şair, yanê Kerbelayî, balê dikêşe ser xwe. Çunkî ev mexles digel hin remz û nîşaneyan hatiye bikaranîn ku ew jî Hz. 'Elî û Hz. Huseyn tîne hişê mirov. Jixwe ew jî bi awayekî di nav mutesewîfên kurdan de hezkirina Ehlê Beytê raberî me dide û herweha mîna keke biçûk e ji bo pratîkên heterodoksiyeyê di nav şêxên kurd ên Neqşî-Xalidî de. Ji bilî van, şair di qesîdeyê de gelek caran hêma û meqamên mûzîkê bi gelek aliyan xebitandîye û bi raya me, ew zanîn ji ber kûrahiya wî ya mûzîkê derketiye holê. Herçiqas muntêsîbên terîqeta Neqşî-Xalidî ji rê û resmên mûzîkê û semayê dûr sekinîbin jî wisa dixuyê ku şair bi eşq û muhebetê mezîna nêzîkî mûzîkê bûye. Lewma em dikarin vê yekê weha şirove bikin ku di bingeha nêrîna şair a tesewîfî de rê/terîqa şuttar heye. Li gor vê nêrînê, salik yan jî sofîyekî ehlê cezbeyê bi eşqê re pevnekelîje, bi mûzîkê re hemhal nebe nikare di rêya

53 Şêx Mihemed Kerbelayî, *Dîwana Kerbelayî*, 22-23.

terîqê de seyr û sulûka xwe tamam bike. Ji ber vê yekê mirov dikare bibêje ku di vê qesîdeyê de hin şiroveyên tesewîfî hene ku ji derveyî usûl û esasên Neqşî-Xalidî de mane.

ÇAVKANÎ

- ‘Ettar, Ferûduddin. *Tezkîretu’l-Evliya*, Nicholson – Kazvinî (Amd), Tehran: Întîşaratê Menuçehrî, 1375/1996.
- Algar, Hamid, *Nakşibendîlik*. Cüneyd Köksal û yê din. (Wer). İstanbul: İnsan, 2012.
- Ali b. Huseyn, *Reşahât, Ayn-ül Hayat*. Süleyman Kuku (Amd). Erzurum: Fenomen, 2010.
- Âsım Efendi, Mütercim, *Burhân-ı Katı*, Mürsel Öztürk û Derya Örs (Amd), Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Aykaç, Yakup. “Dîwana Hezîn (Metin, Lêkolîn û Ferheng)”, Teza Masterê, Zanîngeha Bingöl, 2015.
- Aynî, Muhammed Ali. *Tasavvuf Tarihi*, Hüseyin Rahmi Yananlı (Amd), İstanbul: Kitabevi, 1992.
- Bağdâdî, Mevlana. Halid. *Divan, Mevlânâ Halid-i Bağdadî*. Abdulcebbar Kavak (Amd). İstanbul: Semerkand, 2013.
- Bolayır, Ali Ekrem. *Metin Şerhine Giriş*. Halil Çeltik (Amd.). İstanbul: H Yayınları, 2018.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Otto, 2014.
- Coşkun, Menderes, Öbek, Ali İhsan, Bayram, Yavuz. *Gazel Şerhleri*. İstanbul: Kesit, 2016.
- Dehxuda, Ali Ekber. *Luxetnameyê Dêhxuda, Lovhê Fişordeh*, Tehran: Întîşaratê Danişgahê Tehran, 1372/1993.
- Ehmedê Xanî. *Mem û Zîn*. Arif Zêrevan (Trans.). Stockholm: Nefel, 2004.
- Ferhengê Danişgahê Kurdistan Farisî-Kurdî* (cild I, II, III). Lijne (Amd). Macid Merdûx Rûhanî (Serperîşt). Senendec: Danişgahê Kurdistan. 1385/2006.
- Gökbel, Ahmet. *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2019.
- Gulî, M. X. *Ferhenga Gulî Farisî-Kurdî*. Duhok: Spîrêz, 2002.
- Îzolî, D. *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*. Stenbol: Deng, 2013.
- Karak, Zana, Dîwançeya Şêx Îsmetullahê Karazî, (Metn û Lêkolîn) (Teza Lîsansa Bilind. Zanîngeha Mardin Artuklu, 2020), 55.
- Korkusuz, M. Şefîk, *Tezkîre-i Meşayih-i Amid*, c.I-II, İstanbul: Kent, 2004.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risalesi*, Muhammed Coşkun (Wer). İstanbul: İlk Harf, 2013.
- Melayê Cizîrî. *Dîwan*. Arif Zêrevan (Trans.). Stockholm: Nefel, 2004.
- Mîrzaniya, Mensur. *Ferhengnameyê Kînayê*, Tehran: Emir Kebir, 1382/2003.
- Molla Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü’l Üns Evliya Menkıbeleri*, Abdulkadir Akçiçek (Amd). İstanbul: Huzur, 2014.
- Muvahhid, Muhammed Ali. *Mesnevîyê Me’newî*, (cild I, II). Tehran: Întîşaratê Hermes, 1396/2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar *Sûfîlik Geleneğinin Efsanevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik*. İstanbul: Dergâh, 2020.
- Özaydın, Murat. *Şeyh Abdurrahman Aktepe, Hayatı Eserleri Görüşleri*, Diyarbakir: Cihan Yayınları. 2009.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı. 2012.
- Pertev, Ramazan. *Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî (Vekolîn û Tekst)*. Teza Lîsansa Bilind. Zanîngeha Mardin Artuklu, 2012.
- Qewlê Newala Sîsebanê*, Ahmet Demir (Amd û Tîpguhêzî). Stenbol: Nûbihar, 2012.
- Qur’ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî*. Enqere: Serokatiya Karûbarên Dîyanetê, 2015.
- Sadînî, M. Xalid. *Mela Huseynê Bateyî Jiyan Berhem û Helbestên Wî*. Stenbol: Nûbihar, 2011.
- Şêx Eskerî. *Keşkol*, Zeynelabidîn Zinar (Tîpguhêzî). Stenbol: Doz, 2009.
- Şêx Evdîrehmanê Axtepî *Dîwana Rûhî*, Osman Akdag û Kerem Soylu (Amd). Stenbol: Weşanên Enstîtuya Stenbolê, 2002.
- Şêx Mihemed Kerbelayî. *Dîwana Kerbelayî*. Osman Akdag û Kerem Soylu (Amd). Stenbol: Weşanên Enstîtuya Stenbolê, 2002.
- Şêx Mihemed Kerbelayî. *Ferhenga Kerbelayî Mîrsadu’l-Etfal/Şahrahê Kûdekan*, Ramazan Pertev (Amd). Stenbol: Nûbihar, 2012.
- Şêx Ubeydullah Nehrî. *Mesnevîyê Sanî Tuhfetu’l-Ehbab*, Seyyîd İslam Duago (Amd), Urmiye: Întîşaratê Huseynî, 1379/1997.
- Tavakkolî, Muhammed Rauf. *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, Mehmet Polat (Wer). Stenbol: Hîvda, 2010.
- Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Nûbihar, 2015.
- Titiz, Fahri. *el-Cewahîru’r Reşadîye fî Sîretî’n-Nebewîyye ya Mela Nûrullahê Godîşkî (Metn û Lêkolîn û Ferheng)*. Teza Lîsansa Bilind. Zanîngeha Bingöl, 2020.

- Tosun, Necdet. *Bahâeddin Nakşibend Hayatı Görüşleri Tarikatı*. İstanbul: İnsan, 2015.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kbalcı, 2012.
- Xaliqî, Muhammed Rıza Berzigerê. *Şaxnebatê Hafîz*, Tehran: İntişaratê Zevvar, 1382/2003.
- Vassaf, Hüseyin. *Tasavvufî Şiir Şerhleri; Feyzu 'l-Kemal ve Mir 'atu 'l-Kemal*, Muammer Cengiz (Amd). İstanbul: Dergah, 2015.
- Yaheqqî, M. C. (1386). *Ferhengê Esatîr ve Dastanwareha der Edebîyatê Farsî*. Ferhengê Moesir.
- Yektayî, M. R. *Uweys el-Qerenî*, Qum: Defterê Teblîxatê İslamî, 1377/1998.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kbalcı, 2008.
- Yüksel, Mufid. *Şêx Ehmedê Xanî/Şeyh Ahmed El-Hânî*. <https://mufity.blogspot.com> 02.02.2020.
- Zivingî, Necat. *Zana û Rewşenbîr Evdirehîm Rehmî Hekkarî Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, Stenbol: Avesta, 2015.

ÇAVKANIYÊN DESTNIVÎS

- Mele Ehmed Hilmiyê Qoxî. *Dîwana Camî' (Çapa Faksîmile)*. İstanbul: İhsan, 2004.
- Mele Zeynelabidîn Amîdî. *Dîwana Şêx Ebdurrehman Aqtepeî û Dîwana Kerbelayî (Çapa Faksîmile)*. Diyarbekir: Dinî Kitapevi, 1980.

PÊVEK: DESTNIVÎSÊN QESÎDEYA BANGÊ WEYS

۲۷

۱۳۹

بیتِ آخِرِ اَنْتِ یَقُوْبِ بَدَانِ مَا تَمَّ زَدَه
 نَالِهْ وَاَسْفَاگُوْهَائِ هَائِ بَانِگُوْیِسْ
 کَهْمِ مِیْرَانِ عَشَاقَسْتِ سَنَجِدُ نَفْمَهْ رَا
 ذَرَّةَ ذَرَّةً سَحْتِ گُوَسَاوِصَدَائِ بَانِگُوْیِسْ
 سِیْنَهْ اَفْلَاکِ دُرَّتْ قَلْعَهْ خَیْرُ صِفْتِ
 ذُو الْفَقَارِ حِیْدْرِی صَفِ دَرَادَائِ بَانِگُوْیِسْ
 گِشْتِی نُوْحَسْتِ دَرِ اَمْوَاجِ طُوْفَانِ بِلَا
 جُوْدِی جُوْدَسْتِ اَنْبِیْتِ نَمَائِ بَانِگُوْیِسْ
 نَفْسِ ارْزَنْگِیْسْتِ بَیْگَرِ خَانَهْ اَصْوَاتِ اُوْ
 گَلْکِ الْمَاسَسْتِ گَلْکِ رَهْمَائِ بَانِگُوْیِسْ
 حَادِی عِیْسَسْتِ گُوْیَا دَرِ مِیْنِ جَوْلَانِ کِنَانِ
 رَهْ بَهْرُ کِسْتَانِ بَرِنْدِ بَانْکُ وَاْدَائِ بَانِگُوْیِسْ
 مِیْکَنْدِ بَرُوْازِ گَرْدِ اَکْرَدِ قِصْرِ عَارِفِیْنِ
 اِسْتِلاَمِ کَهْمِ حَسْنِ وِهَائِ بَانِگُوْیِسْ
 بَرَسْرِ بَامِ حَرَمِ اِسْتَادَهْ وِیَا هُوْرُ زَنْدِ
 عَبْدِ گَسْتَاخِ بِلَالِ الصَّلَایِ بَانِگُوْیِسْ

گفتار کربلایی ... ف

شرح خواب و جورِ اِخْرَانِ نَوَائِ بَانِگُوْیِسْ
 سَرْحَه سَاوِ دَسِیْنَه رَا کَلْبَانِکِ نَمَائِ بَانِگُوْیِسْ
 غَا رِصِدِیْقِ وِجِهَ صِدِیْقِ وُزَنْدَانِ صِدِیْقِ
 سَبْ بَرَنْدِی سَبْ وِشِ عِشْرَتِ سَرَائِ بَانِگُوْیِسْ
 بِي تَفَاوُتِ سَفَرِ جُوْدِ خَلِیْلِ اللهِ وِشِ
 دُوْسْتِ بَادِ شَمِیْنِ بَرِخْرَانِ سَخَائِ بَانِگُوْیِسْ
 طُوْرِ تَکْلِیْمَسْتِ گُوْیَا وَاْدِی اَیْنِ شُدَه
 دَسْتِ دَرِ حِیْسَتِ اَبِیْضِ بَاعْصَائِ بَانِگُوْیِسْ

۲۸

۱۴۰

جَنَکِ شَامِی مِی زَنْدِ دَرِ شَامِ هِجْرَانِ حِجَازِ
 بَرَزِهْ نَمَائِ عَرَفِی بَرْدَهْ هَائِ بَانِگُوْیِسْ
 مَاهِ بَا اَنْگَسْتِ اِعْجَازِ نَبِی شَقِی کَنْدِ
 سَحْرِ اَنْگَسْتِ مَهْ مَعْجَزِ نَمَائِ بَانِگُوْیِسْ
 سَاوِ عِشْقَسْتِ وِ دِلِ عِشَاقِ وَاَنْگَسْتِ رَقِیْبِ
 مِی خَرَا شُدِی خُرُوْشْدِی نَوَائِ بَانِگُوْیِسْ
 دَانَهْ اَشْ صَبْرِ اَسْتِ وَا بَشِ اَبِ مِفْتَاحِ فَرِحِ
 هَائِ هَائِ دَانَهْ سُوْزِ اَسِیَائِ بَانِگُوْیِسْ
 « کَرْبَلَائِ » خُوْشِ نُوْیِیْسِ خُوْشِ نِجْوَانِ وِ سِیْنِهْ زَنْ
 سِیْنَهْ زَنْ شُدِ دَرِ فِضَائِ کَرْبَلَائِ بَانِگُوْیِسْ

بیت لایحه شش چو چاره عناصره بک آشواگز
 در چاره شیهه چاره شقوه چاره در پیرهن ناز
 ای شاهد بویوسف صفت چار شیب اندازه وی چار شق راز
 بس پنهان چاره شق بونه چهل چاره در دوازده اطوار
 بی چاره و ناچارم و تو چاره نمایی • ای کر بوبلاقی
 چند دانه خون چکر از دیده خونبار • اینامه با بنبار
 —————
 شرح خواب و جوهر اخوان نوای بانگوش
 شرحه سازد سینه را کلبانک نای بانگوش
 غار صدیق و چه صدیق وز ندان صدیق
 شب پرندی سبب ویش عشرت سرای بانگوش
 بی تفاوت سفره جود حایل الله ویش
 دوست بادوشن برخوان سغای بانگوش

و ک شمسه عالم د خود اگر تبه بکاره مستوره ز اغیار
 چشم ریش نه چشم سیه دانه عزالی • گردن بشمالی
 بر نور و ضیایه زنه خورشید سبکبار • حتی بیه ایقار
 اف هفت عروس فلک و جیح مقوس • تا لکند اطلس
 در پیچکه هفت عروس ته بیکجار • مایه گرفتار
 اق بند نقاباته ز نقش خط و حالان • تشبیه عزالان
 بر مینکن گردن دوز و زوز و زوز و زوز • اورچه مرین بار
 در بندگی طوق ته ای ماه درخشان • مانند بدخشان
 خون قوتنوبید دهق بی سرود ساره بر شیهت پرگار
 گنجوری و گنجینه توی جش و مستم • لو کج پرستم
 در مصر عزیزی دقه محمل و معیار • اینانه مینی زار
 عبری خبری دل لمن بی شبهه تر کرده • بر اهو کسکر
 عبرت اوه تعبیر یکی در دم گفتار • خونا کو کوی بار

ره بترکستان بر دبانگو ادای بانگوش
 میکند پر و از گرداگرد قمر عارفین
 استلام کعبه حسنه های بانگوش
 بر سر بام حرم استاد و یا هورند
 عبد کستاج بلال الصلا بانگوش
 جنگ شامی می زند در شام هجران حجاز
 برده عراق پرده های بانگوش
 ماه با انگشت اعجاز نبی سق می کند
 شمیری انگشت مه معجز نمای بانگوش
 ساز عشقت و دل عشاق و انگشت رقیب
 می خراشدمی خروشده نوای بانگوش
 دانه اش صبرست و آبش آب مفتاح فرج
 های های دانه سوز آسیای بانگوش

طوب تکلمت گویا و ادی امین شده
 دست در جیبست ابیض باغصای بانگوش
 بیت احرا نست یعقوب بدان ماتم زده
 ناله و اسفا گویای های بانگوش
 کفه میزان عشقت سجد نغمه را
 زره زره سخت کویا و صدای بانگوش
 سینه افلاک در د قلعه خیره صفت
 ذوالفقار حیدر صفدر ادای بانگوش
 گشتی نوحست در امواج طوفان بالا
 جودی جودست امیت نمای بانگوش
 نقش از زنگبست بیکر خانه اصوات او
 کلک الماسست کلک زه نمای بانگوش
 حادی عیست گویا درین جولان کنان

EXTENDED ABSTRACT

The Yemeni zahid Uweys al-Qarani, a descendant of the tabi'in, is believed to be guided by the Prophet Muhammed (saw.) through dreams or other spiritual ways. In this sufistic belief, in spite of not directly related to any master or guardian, the person who connects to that master or guardian through dreams and spiritual ways is called *Uweysi*, and the method of connecting to sufism in this way is called *Uweysism*. Many well-known sheikhs in the history of sufism are known as Uweys. One of these sheikhs, named or known by his Uweys, is Shah-i Naqshband, the founder of the Naqshbandiyya sect. The Uweysi identity of Shah-i Naqshband, who got the name of Uweysi by following the spirituality of Khace Abdulkhaliq Ghujduwanî, has an important place in the Naqshbandiyya Sect. The Uweysi identity of Shah-i Nakşibend, who got the name of Uweysi by following the spirituality of Khace Abdulkhaliq Ghujduwanî, has an important place in the Naqshbandiyya Sect. Throughout history, many Sufi poets went through, mentioned Shah-i Naqshband with the title of Uweysi in his praises or qasidah and emphasized such a feature. One of these sufi poets is Sheikh Muhamed Karbalai of the 19th century, one of the sufi poets of the Akhtap school, which was an important Nakshi-Khalidi school in the 19th century. Karbalai's eulogy of seventeen bayt, in which he voiced his qasida-ghazals with the radif of 'Bange Weys'; is one of the important eulogies reflecting the poet's depth in sufism and sufi literature. In this eulogy written in Persian, the poet used 'Bange Weys' (the message of Weys) as a metaphor and he sometimes identified this metaphor with Bangê Weys radif, which means the message and mission of Weys, with Weysel al-Qarani in a real sense, and sometimes he worked by mentioning his attributes and characteristics together with the universal messages of Shah-i Naqshband emphasizing the absolute divine essence. The poet dealt with this metaphor, by using of methods such as metaphor, imagery or allusion, within the framework of the rich literature of sufi literature. On the other hand, as he who comes from Akhtap school tradition, Sheikh Muhammed Akhtepi (apart from Sheikh Muhamed Karbalai known also with this name) is one of the Sheikhs of the Nakshi-Khalidi people, but he is best known for his Karbalai makhlas among Kurds. He is a sufist poet and, in his view, sufism is the essence of all existence. For this reason, he drew attention to Weys al-Qarani's personality and his Uweysi path in his poem that ends with the radif of Bangê Weys. However, the poet took this title especially from Weysel el-Qarani, Xizir and Khace Abdulkhaliq Ghujduwanî. In his poetry, the poet drew attention to three elements named Weysel al-Qarani, Uweysi and Shah Naqshband together with the Naqshbandi order. In this three-dimensional theme, the history of Islam and the history of sufism explained his thoughts and ideas with the help of the stories of the prophet and his saints, and also benefited from the science of rhetoric/narration. In this poem, the poet's pseudonym, Karbalai, draws attention and this pseudonym reminds Hz. Ali and Hz. Hussein. Besides, this shows the love of Ahl al-Beyt among Kurdish Muslims, but at the same time, it is a small example of heterodoxy practices among Nakshi-Khalidi Kurdish sheiks. In addition to these, the poet frequently used the elements and modes of music in his poetry in many ways, this relatedly reveals the depth of music. Although the members of the Nakshi-Khalidi sect have stayed away from music and sema images, it seems that the poet stays close to music with great love and affection. Therefore, the basis of the poet's poetic view lies in the suttar sufi understanding. According to this understanding, the Sufi cannot complete his journey on the path of the tariqat if the people of attraction do not burn with love and are not in harmony with music. Therefore, it can be said that there are some sufi interpretations in this eulogy that are outside of the methods and principles of Nakshi-Khalidi. As a result, in this study, Karbalai's eulogy has been annotated and based on mystical methods and interpretations, together with its literary features.